

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Stefanie Hagg

Särkullbarnets arvsrätt- från obefintlig till dominerande?

Examensarbete
30 ECTS

Handledare: Eva Ryrstedt

Familjerätt

VT 2008

Innehåll

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	2
FÖRORD	3
FÖRKORTNINGAR	4
1 INLEDNING	5
1.1 Bakgrund	5
1.2 Syfte och problemställning	6
1.3 Metod och material	7
1.4 Disposition och avgränsningar	7
2 GRUNDERNA FÖR ARVSRÄTT	8
2.1 Den historiska arvsrättsliga utvecklingen i Sverige	8
2.1.1 Medeltiden	8
2.1.2 År 1527-1734	9
2.1.3 År 1734-1809	10
2.1.4 År 1809-1920	12
2.1.5 Efter år 1920	13
2.2 Lagförarbeten efter 1900 och gällande rätt	15
2.2.1 SOU 1925:43	15
2.2.2 Proposition 1928:17	16
2.2.3 Arvsordningens grundläggande principer	16
2.2.4 Arvsklasserna och efterarvsrätt	17
3 ARVSRÄTT FÖR BRÖSTARVINGAR	21
3.1 Den historiska utvecklingen	21
3.1.1 Medeltiden	21
3.1.2 År 1527-1734	26
3.1.3 År 1734-1809	27
3.1.4 År 1809-1920	30
3.1.5 Efter år 1920	33
3.2 Lagförarbeten efter 1900 och gällande rätt	34
3.2.1 Proposition 1905:19	34
3.2.2 Lagberedningens förslag till revision av giftermålsbalken och vissa delar av ärvdabalken III, 1915	35

3.2.3	SOU 1925:43	37
3.2.4	SOU 1954:6	38
3.2.5	Proposition 1958A:144	38
3.2.6	Proposition 1969:124	39
3.2.7	Olika skydd för bröstarvinges arvsrätt	40
3.2.7.1	Laglott	40
3.2.7.2	Sekundosuccession/Efterarvsrätt	41
3.2.7.3	Återgång av gåvor	42
4	ARVSRÄTT FÖR EFTERLEVANDE MAKE	43
4.1	Den historiska utvecklingen	43
4.1.1	Medeltiden	43
4.1.2	År 1527-1734	45
4.1.3	År 1734-1809	47
4.1.4	År 1809-1920	48
4.1.5	Efter år 1920	51
4.2	Lagförarbeten efter 1900 och gällande rätt	52
4.2.1	Lagberedningens förslag till revision av giftermålsbalken och vissa delar av ärvdabalken IV, 1918	52
4.2.2	SOU 1925:43	54
4.2.3	SOU 1964:35	54
4.2.4	Proposition 1969:124	55
4.2.5	SOU 1981:85	55
4.2.6	Proposition 1986/87:1	57
4.3	Gällande rätt	58
5	ANALYS	62
	KÄLLFÖRTECKNING	69
	Doktrin	69

Summary

Historically seen the child's interest to inherit their parents had the strongest protection. The child's interest to get a part of their parents' heredity gradually had to give in for the parents' right to decide themselves who should inherit them. The interest of the remaining spouses to remain in sole possession ("sitta i orubbat bo") when the remaining spouse dies has however during later time been more in focus in reforms in the legal system. The law rules concerning inheritance and distribution of the inheritance are basically a mixture of these different considerations. The paper is about how the illegitimate child's and the remaining spouses' right to inherit has developed historically and what influenced this development.

Today, the view on illegitimate children no longer is associated with the shame that rested on the illegitimate child during the past centuries. The society has during the 20th century become more liberal, much because the legislation in increased rate approved divorces. The standard family's function has been weakened and been replaced with a variety of different family patterns. Thereby the question has arisen which family the legislation wants to protect the most.

Sammanfattning

Historiskt sett har barnens intresse att få del av sina föräldrars kvarlåtenskap haft det starkaste skyddet. Barnens intresse av att få del av sina föräldrars kvarlåtenskap fick så småningom ge vika för en arvlåtares intresse att själv bestämma vem som skall ärva dennes kvarlåtenskap. Efterlevande makes intresse av att få sitta kvar i orubbat bo när den andra maken avlider har dock under senare tid allt mer stått i fokus vid reformer i regelsystemet. Lagreglerna rörande arv och fördelning av kvarlåtenskap speglar i stort en blandning av alla dessa olika hänsyn. Arbetet tar upp hur särkullbarns och efterlevande makes arvsrätt har utvecklats historiskt och vad som har påverkat utvecklingen.

Idag är synen på särkullbarnet inte längre förknippat med den skam som det utomäktenskapliga barnet under de gångna århundradena var. Samhället har under 1900- talet blivit mer liberalt i och med att lagstiftningen i allt ökande takt godkänt skilsmässor. Kärnfamiljens normfunktion har försvagats och ersatts med ett flertal olika familjevarianter. Därmed har frågan uppkommit hos lagstiftaren vilken familj som är mest skyddsvärd.

Förord

Min studietid i Lund och därmed även min tid på juris kandidatprogrammet börjar lida mot sitt slut. Detta känns på samma sätt både befriande och skrämmande. Tiden på Juridiska fakulteten har gett mig otroligt mycket men nu ser jag fram emot ett spännande arbetsliv med nya utmaningar som väntar på mig. Jag vill tacka min familj, mina vänner och Dan som har stöttat mig under den här tiden. Tack för ert tålamod och engagemang. Ni är underbara.

Ett innerligt tack förtjänar även den fantastiska personalen på Skeppsklockans förskola, Humlan och Sländan i Höörs kommun. Under hela den här resan har ni med glädje frågat, undrat och intresserat er för hur mitt examensarbete framskrider och det är jag mycket tacksam för. Det har varit en stor hjälp och ett viktigt stöd under jobbiga dagar. Ert arbete på förskolan är oerhört viktigt. Det är ni som tar hand om vår framtid, våra barn.

Ett varmt tack vill jag också rikta till min handledare Eva Ryrstedt för hennes hjälp under arbetets gång. Utan hennes synpunkter hade detta arbete varken varit läsbart eller färdigt.

Lund, våren 2008

Stefanie Hagg

Förkortningar

GB	Giftermålsbalken
Prop.	Proposition
SCB	Statistiska centralbyrån
SFS	Svensk författnings samling
SOU	Statens offentliga utredningar
TfR	Tidsskrift for Rettsvitenskap
ÄB	Ärvdabalken
ÄktB	Äktenskapsbalken

1 Inledning

1.1 Bakgrund

”Barns girighet krossar änkan” kunde man läsa i en svensk dagstidning. Enligt författaren av artikeln är arvsrättsfrågor som berör skyddet för den efterlevande maken men även för särkullbarnet av stort intresse. Efterlämnar den avlidne maken vid sin bortgång ett särkullbarn kan den efterlevande maken i många fall drabbas av en stark oro inför framtiden påstår författaren, då den efterlevande maken kan tvingas lämna bostad för att särkullbarnet ska få ut sitt arv. För att skydda den efterlevande maken är en möjlighet, om dock radikal, att det inte bör finnas skillnader mellan bröstarvingars arvsrätt. En ytterligare lösning enligt författaren vore att den efterlevande maken skall ges rätt att bo kvar i boet under en övergångsperiod för att i lugn och ro undersöka sina möjligheter.¹

Det ovanstående, men även att jag under min tid på juris kandidatprogrammet har arbetat på olika förskolor och därmed varit i kontakt med många barn har gjorde mig uppmärksam på en problematik som uppstår mellan två motstridiga poler som försöker dra till sig den rättsliga regleringen.²

En tredjedel av alla barn får under sin uppväxt uppleva att deras traditionella kärnfamilj omvandlas till en enföräldersfamilj. Sju procent lever i en ombildad familj, det vill säga familjer med ”mina, dina och våra barn” och därmed även en styvförälder.³ Ett problem för lagstiftaren blir frågan vilken ”familj” eller vilka familjemedlemmar som ska åtnjuta skydd genom lagstiftningen. Av stor vikt är därför att lagstiftningen ger särkullbarn samma förutsättning till arvsrätt som halvsyskonen i den nya och ombildade familjen, då det finns stor risk att ett särkullbarn missgynnas i familjesituationer då det uppstår en ombildad familj.⁴ En utslagsgivande faktor vad gäller risken att egendom undanhålls ett särkullbarn är i vilken omfattning barnet har kontakt med den förälder de inte bor tillsammans med.⁵

I alla tider har den arvsrättsliga lagstiftningen varit av betydelse för människor, då det är ett rättsområde som berör oss alla och är därmed av stor betydelse för många människor.⁶ Omkring 90 000 personer dör varje år i Sverige.⁷ Därmed uppkommer många angelägenheter som måste ombesörjas.

---

¹ Moberg, Åsa, Svenska Dagbladet, s. 5.

² Christensen, Anna, Skydd för etablerad position- ett normativt grundmönster, TfR, s. 531.

³ Parterna i dessa familjer är gifta eller sambo och det finns gemensamma barn.

⁴ SCB:s rapport 2004:3.

⁵ BR 2004:06, s. 33.

⁶ Prop. 1986/87:1 om äktenskapsbalk m. m. s. 37.

⁷ SCB Beskrivning av Sveriges befolkning 2004 s. 23.

Bland annat hur egendom efter den avlidne skall tas omhand, men även hur kvarlåtenskapen skall fördelas och överföras till arvingarna. Denna situation blir för de efterlevande bli oerhört påfrestande. Därför är det viktigt med lagstiftningen som tillhandahåller tydliga regler om hur man kommer att förfara med arvlåtarens tillgångar och skulder och vem som har rätt till den avlidnes egendom.⁸

Frågan hur en kvarlåtenskap skall fördelas har under alla tider intresserat människor. Den avlidnes egendom skall fördelas och därmed uppkommer skilda intressen som skall beaktas som kan ses från var sitt håll och hur dessa områden förhåller sig till varandra. Lagreglerna angående fördelningen av kvarlåtenskap försöker beakta dessa skilda intressen. De intressen som kommer att vara av intresse för denna uppsats är ett barns intresse att få del av sina föräldrars egendom och en efterlevande makes intresse av att få sitta kvar i hemmet när den andra maken avlider men även arvlåtarens intresse att själv få förfoga över sin egendom.

Genom de gångna årtiondena har lagstiftningen på området genomgått omfattande ändringar och de ovan nämnda intressen har därför värderats och tillgodosetts på olika sätt vid olika tidpunkter. Detta påverkar lagreglernas utformning.⁹

1.2 Syfte och problemställning

Med föreliggande examensarbete har jag för avsikt att ge en inblick i och undersöka den svenska arvsrättslagstiftningens utveckling vad gäller efterlevande makes, gemensamma bröstarvingars och särkullbarnets arvsrättsliga historiska utveckling och därmed presentera dess grunddrag. Tyngdpunkten kommer att ligga på särkullbarnets arvsrätt (barn födda utom äktenskapet) och dess historiska utveckling. Vad har påverkat den svenska arvsrättens framväxt? Syftet med arbetet är vidare att analysera varför attityden gentemot särkullbarnet har ändrats så kraftigt under de gångna århundradena. Från att i stort sett inte erbjudits något skydd från lagstiftarens sida till att i vissa situationer erhålla ett starkare skydd och företrädesrätt framför efterlevande make. Är det synen på barnen eller på relationen mellan föräldrarna som har förändrats eller kan det finnas andra orsaker som ligger till grund? Vilka avvägningar är gjorda av lagstiftaren mellan de olika sidornas skyddsintresse. Huruvida arvsrätten bör utformas så att alla bröstarvingar (gemensamma bröstarvingar och särkullbarn) ges samma förutsättningar till arv? Är arvsrätten i behov av ändring eller fungerar regleringarna på ett tillfredsställande sätt idag?

---

⁸ Brattström, Margareta/Singer, Anna, Rätt arv- Fördelning av kvarlåtenskap s.15.

⁹ Brattström/Singer, s. 16.

1.3 Metod och material

I uppsatsen har jag använt mig av rättsdogmatisk metod. Kunskap och material har jag främst hämtat i aktuell lagtext, lagförarbeten och doktrin som kommer att behandlas i kronologisk ordning, från äldre till aktuella. Ytterligare material har hämtats via Internet och Statistiska centralbyrån.

1.4 Disposition och avgränsningar

Uppsatsen är av familjerättslig karaktär men kommer att innehålla en historisk tillbaka blick på de arvsrättsliga områden jag har valt ut att beskriva. Härmed kommer jag att inrikta mig på efterlevande makes, gemensamma bröstarvingars och särkullbarnets arvsrättsliga utveckling, framväxt och gällande rätt. Särskilt kommer jag att koncentrera mig på särkullbarnets arvsrätt. För att mina frågeställningar skall kunna besvaras inleds arbetet med en historisk tillbakablick och övergår därefter till en redogörelse för gällande rätt. Den historiska tillbaka blicken skall ge en förståelse för det successionsrättsliga regelsystemet och därmed ge svar på frågan vilka intressen som behöver skyddas i vår tid.

Av utrymmes- och tidsmässiga skäl har jag begränsat min uppsats till de tre ovan nämnda områden inom arvsrätten. Inom ramen för uppsatsen har det inte varit möjligt för mig att ta upp reglerna om makes giftorätt, testamentsrättens utveckling, sambos arvsrätt och arvsrätten vid adoption då det på grund av utrymmes skäl inte vore möjligt att beröra dessa rättsområden som de förtjänar och dessa lämnas därhän.

Dispositionen av arbetet kommer att vara som följande. I kapitel 2 kommer jag att göra en framställning av grunden för arvsrätten. Vidare kommer det också att ske en problematisering av arvsrätt för bröstarvingar både ur ett historiskt perspektiv och av svensk gällande rätt på området. I kapitel 4 görs en historisk framställning vad gäller arvsrätten för den efterlevande maken. Det görs även en presentation av gällande rätt. I kapitel 5 återfinns analysen som avslutar uppsatsen och tar upp skillnader, fördelar och nackdelar vad gäller särkullbarnet och efterlevande make.

2 Grunderna för arvsrätt

2.1 Den historiska arvsrättsliga utvecklingen i Sverige

Reglerna som styr lagstiftningen på arvsrättens område idag har sitt ursprung i en annan samhällsstruktur än den som vi har idag. Kunskapen om reglernas framväxt och de strömningar som legat bakom utvecklingen och tillkomst är viktig för att förstå det nuvarande regelsystemet.¹⁰ Rättsutvecklingen kan inte ses för sig själv utan påverkas av den rådande samhällsutvecklingen och de ideologiska strömningarna. Dock är det från lagstiftarens sida möjligt att i sin tur styra och påverka samhällsutvecklingen genom lagstiftning och rättspraxis.¹¹ Rättsutvecklingen, rättsuppfattningen och den rättspolitiska inställningen är ständigt under förändring. Samhällsutvecklingen påverkas av religiösa, politiska, kulturella och ekonomiska strömningar vilket innebär att vi i högsta grad påverkas av och påverkar den tid vi lever i.¹²

2.1.1 Medeltiden

Den allmänna rättsutvecklingen under medeltiden har framför allt påverkats av tre faktorer: samhällsutvecklingen, kristendomens införande i riket och inflytande av utländsk rätt. Omkring år 1000 var Sverige ett rike men löst sammanhängande. Emellertid fanns en gemensam kung, dock kunde statsbildningen liknas vid en federal statsbildning och bygdeenheterna var fortfarande mycket självstyrande. Sverige var ett bondesamhälle och bönderna brukade jorden i byalag. De olika samhällsskikten bestod av: storbönder, mindre förmögna bönder, arrendatorer, tjänstefolk och trälar. Sverige var på den här tiden ett ättesamhälle som bestod av sinsemellan besläktade familjer. Utåt och inåt höll dessa samman. Vidare försvarade och hjälpte familjerna varandra. Under medeltiden utgjorde ätten grunden för samhällsordningen.¹³

Ätten bestod av de närmaste blodsförvanterna på mans- och kvinnosidan. Ätten var i sin tur uppdelad på mindre enheter, det vill säga familjen. Dessa bestod av man, hustru och barn. Familjen bodde tillsammans och bildade ekonomiskt en enhet. Denna bogemenskap stod under faderns ledning. Familjemedlemmarna företrädde av husfadern utåt och som även ansvarade för deras brott. Ättmedlem blev man genom födsel, giftermål och ättledning¹⁴. Kvinnor och barn av båda könen var omyndiga och stod under

---

¹⁰ Brattström, Margareta, Singer, Anna, Rätt arv- Fördelning av kvarlåtenskap, s. 19.

¹¹ Hafström, Gerhard, Den svenska familjerättens historia, s. 5.

¹² Inger, Göran, Svensk rättshistoria, s.11.

¹³ Inger, s.11.

¹⁴ Rättsligt institut som påminner om vårt adoptionsinstitut, Inger, s. 29.

husfaderns myndighet. Som ogift stod kvinnan under sin faders myndighet. Vid husfaderns död övergick förmyndarskapet till efterlevande hustru (änkor var undantagna från omyndigheten). Efter hennes död övergick förmyndarskapet till den släkting som var kommen till mogen ålder och var närmast att taga arv efter de minderåriga barnen. Om en son önskar bryta upp ur den ursprungliga bogemenskapen och grunda en egen familj kunde detta ske endast med husfaderns tillstånd. Sonen fick då sin andel i fadersarvet och sin myndighet. Den enskilda individens vilja och möjligheter var av underordnad betydelse. Det var ätten som gav dess medlemmar deras rättsskydd. Om en familjemedlem var utstöt ur sin ätt eller om en person saknade ätt så innebar det under medeltiden att man var rättslös.¹⁵

De följande århundradena växte en stark kungamakt fram och ett ståndssamhälle infördes som speglar det feodala samhället på den europeiska kontinenten. Kungen utgjorde toppen, skiktet närmast under utgjordes av frälset och prästerskapet. Där under står borgerskapet, lägst ner i samhällshierarkin hittar man bönderna, arrendatorerna och allra längst ner av tjänstefolket. Tanken på en folkrepresentation växte fram under senmedeltiden som senare kommer att bli grunden för skapandet av Sveriges riksdag. Under medeltiden infördes kristendomen i Sverige. Detta kom att utöva ett inflytande över den kommande rättsutvecklingen i landet. Nya moraliska värderingar gjorde sig gällande i och med införandet av kristendomen. Bland annat lyckades kyrkan genomdriva sitt krav på en egen kyrklig domsrätt, så kallade andliga domstolar. Vidare påverkades den svenska rättsutvecklingen av utländsk rätt, framför allt av romersk-kanonisk och tysk-romersk rätt.¹⁶

2.1.2 År 1527-1734

Under denna tidsperiod var det framför allt samhällsutvecklingen, näringslivets expansion, den svenska juridiska doktrinen, inflytande från utländsk rätt, Sveriges förvandling till en europeisk stormakt och reformationen som påverkade rättsutvecklingen.

Genom Gustav Vasas (1523-1560) maktövertagande och reformationens införande i riket stärktes kungamakten avsevärt. 1544 avskaffades valkungadömet och det ärftliga kungadömet infördes. Icke desto mindre fanns det under tiden stora motsättningar mellan kungamakten och aristokratin. Maktbalans mellan kungamakten, adeln och ofrälset uppkom först under Gustav II Adolfs (1611-1632) tid. Efter dennes död övergick makten i riket till adeln. Detta tillstånd kvarstod fram till Karl XI (1660-1697) maktövertagande. Högadeln upplevde ett kraftigt bakslag och kungamakten stärktes på grund av att det kungliga enväldet infördes 1680.

---

¹⁵ Inger, s. 20-21.

¹⁶ Inger, s. 12-13.

Detta tillstånd kvarstod fram till Karl XII: s död 1718 då frihetstiden började, det vill säga att makten överfördes helt till ständerna.¹⁷

I Sverige växte under 1500- och 1600-talen fram ett ståndssamhälle med feodal prägel. Under dessa århundraden ansåg man att hela samhällsordningen vilade på gudomlig grund. Gud hade ordnat samhället på det mest ändamålsenliga sättet och man talade härvid om det andliga och världsliga regementet. Riksdagen delades in i fyra stånd: adel, präster, borgare och bönder. De högre stånden tilldelades privilegier och rättigheter som de lägre stånden inte erhöll. Bland annat tilldelades adeln full äganderätt till jord, skatteförmåner och rätt att få sina mål prövade av hovrätten som första instans.¹⁸

Under denna tidsperiod utvecklades näringslivet framför allt genom bergsbrukets, järnhanterings expansion och stimulering av exportnärings. Därmed blomstrade också stadslivet och handeln. Detta medförde att även rättslivet expanderade och ny lagstiftning introducerades på handelsrättsens område. De ovannämnda utvecklingarna förde med sig att den svenska statsförvaltningen expanderade och nya ämbetsverk växte fram.¹⁹

Övergången från katolicismen till protestantismen medförde att man i Sverige slog in på en mycket strängare och hårdare religiös linje. Bokstavsinspirationsläran började tillämpas vilket innebär att allt som står i bibeln är lika viktigt, då allt var av Gud befallet. Bibeln var inte bara en uppbyggelse bok utan även en lagbok. Detta nya religiösa synsätt kom i stor utsträckning att påverka familjerätten.²⁰

2.1.3 År 1734-1809

Under denna tidsperiod uppstod ett samspel mellan rättsutvecklingen och samhällsutvecklingen. Även näringslivets expansion, doktrin och tidens ekonomiska, kulturella och religiösa strömningar drev på utvecklingen.

Vid 1700-talets början bestod det gamla ståndssamhället, men under tidsperiodens senare del skedde en uppluckring av de gamla ståndsgrensarna. Stora grupper av människor stod utanför de fyra stånden och var därmed orepresenterade i riksdagen. Med hjälp av 1723 års adelsprivilegier fick adeln visserligen behålla sin ensamrätt till rikets högre ämbeten men till de lägre ämbetena slopades företrädesrätten helt. Denna utveckling medförde att det i riket skapades en medelklass och en viss uppluckring av det gamla ståndssamhället ägde rum. Trots upplysningstidens jämlikhetsidéer var klyftorna mellan de olika samhällsklasserna fortfarande stora. På 1700- talet

---

¹⁷ Inger, s. 63.

¹⁸ Inger, s. 64.

¹⁹ Inger, s. 65.

²⁰ Inger, s. 72.

var samhället uppdelat i följande sociala skikt: aristokratin, medelklassen, bondeklassen och proletariatet.²¹

På näringslivets sida dominerade merkantilismens ekonomiska idéer. Handeln gynnades och åtgärder vidtogs för att skydda den svenska ekonomin. Vidare främjades bruks- och manufakturverksamheter. Målet var att bygga upp en inhemsk produktion av manufakturvaror och därmed minska import behovet och öka exporten och därmed tillföra riket inkomster.²²

Sveriges politiska förhållanden kan under denna tid indelas i två delar: frihetstiden och den gustavianska tiden. Under Karl XII: s regeringstid fanns det ett utbrett missnöje med landets styrelseskick. Detta medförde att kungamakten i stort förlorade all sin makt och att makten i landet istället överfördes på ständerna, det vill säga riksdagen. Kampen om makten utspelade sig därmed mellan ständerna inbördes. Framför allt var det de båda politiska partierna ”hattar” och ”mössor” som kämpade om makten. Det kungliga enväldet avskaffades under frihetstiden och istället infördes en sorts parlamentarism. Detta lede dock till en minskad rättssäkerhet och korruptionen tilltog. Mottättningarna mellan adeln och de alltmer självsäkra ofrälset resulterade i en politisk kris. Detta blev början på den gustavianska tiden. 1772 genomförde Gustav III en statsvälvning som medförde ständerväldets fall och ett återförande av makten till kungen. Kungen blev med stöd av de ofrälse enväldshärskare och väckte därmed ett hat hos adeln. Det medförde stora förändringar i ämbetsverken, då kungen hade rätt att efter eget behag tillsätta och avsätta ämbetsmän. Därmed drabbades många adelsmän av kungens godtycke, då många av dem innehade befattningar i statens tjänst. Kungahatet resulterade år 1792 i mordet på Gustav III. Därefter styrdes Sverige av en förmyndarregering då Gustav III: s son Gustav Adolf endast var tretton år gammal vid faderns död. 1796 tillträdde Gustav Adolf tronen som han innehade till 1809, då han avsattes i på grund av en svag regering i samband med kriget mot Ryssland.²³

På 1700- talet erhöll det svenska kulturlivet starka impulser av naturrättens företrädare på kontinenten och upplysningstidens tänkare i Frankrike. Enligt naturrätten fanns det i naturen vissa givna rättsliga principer.²⁴ Själva skapelsen hörde samman med rättsordningen. Med hjälp av förnuftet kan människan komma till insikt om dessa givna och eviga lagar. Naturrättens företrädare menade att samhällssystemet bygger på ett samhällsfördrag, där medborgarna överlätit sina rättigheter på en furste. Nu talar man inte längre om en kungamakt av Guds nåde utan en makt genom folkets makt och vilja. Naturrätten förenades under 1700-talet med upplysningstidens idéer. Med hjälp av förnuftet kunde man förstå tillvarons problem och bilda sig en egen mening.²⁵

---

²¹ Inger, s. 124.

²² Inger, s. 125.

²³ Inger, s. 126-128.

²⁴ Inger, s. 128.

²⁵ Inger, s. 129.

Kyrkans inflytande på samhället avtog och en frigörelse från kyrkans auktoritet och en urvattning av den gamla lutherska ortodoxin ägde rum. Den begynnande sekulariseringen sätter sina spår i rättsutvecklingen, även familjerättens.²⁶

2.1.4 År 1809-1920

På 1800-talet var Sverige ett samhälle där stora delar av befolkningen levde i fattigdom. Genomgripande reformer behövdes i stort sett på alla samhällets områden.²⁷

De faktorer som påverkat rättsutvecklingen under den här tidsperioden är följande: befolkningsökningen, ideologiska strömningar, den begynnande industrialiseringen och den politiska utvecklingen.²⁸

Sverige hade på 1860-talet 4 miljoner invånare jämfört med 2,45 miljoner år 1815. Denna snabba befolkningsökning berodde på den kraftigt sjunkande barnadödligheten. Man införde också obligatorisk smittkoppsvaccinering och införande av potatisodlingar. Vidare upplevde Sverige efter Napoleonkrigets slut en långvarig fredsperiod. Den enorma befolkningsökningen kom att starkt påverka de sociala och ekonomiska förhållandena i riket och därmed även den rättsliga utvecklingen.²⁹

Under den här tidsepoken började liberalismen och den historiska skolan sprida sina idéer över Sverige. Liberalismen byggde på frihetsprincipen och det mänskliga arbetet var välståndets grundval. Genom att lämna individen stor frihet gynnades näringslivet och produktionen. Samhället utvecklades genom den fria konkurrensen och den ansågs nyttig. Staten skulle ingripa så lite som möjligt och samhällets välgång främjades bäst genom att varje individ tillgodosåg sina egna intressen. Individens enskilda och individuella frihet var en av liberalismens grundidéer. Motpolen till liberalismen var den historiska skolan. Efter Napoleonkrigets slut längtade kontinenten efter fred och ordning. Som reaktion på detta gick en våg av konservatism och nationalism genom Europa. Den historiska skolan medförde en stark känsla för det traditionella, kunglig auktoritet och ett förtroende i den bestående samhällsordningen. Enligt den historiska skolan finns det inga för alla tider och folk gemensamma rättsregler. Ett lands rättsordning är ett uttryck för folksjälen. Genom historiska undersökningar kan man förstå ett lands rättsordning.³⁰

---

²⁶ Inger, s. 131.

²⁷ Inger, s. 170.

²⁸ Inger, s. 165.

²⁹ Inger, s. 167-168.

³⁰ Inger, s. 165-166.

Fram till slutet av 1800-talet dominerades näringslivet i Sverige av jordbruksnäringen. Sverige hade inte förutsättningarna för den tidens industri, då man saknade stenkol. Den stora folkökningen försörjdes därför genom omfattande nyodlingar. Under första delen av 1800-talet var Sverige ett fattigt land med svårlösta sociala problem.³¹ Under senare delen av 1800-talet gör sig socialismen gällande i Sverige. Den börjar växa fram samtidigt som Sverige får en mer omfattande industri och som följd till de svåra sociala förhållandena som råder. Socialismens företrädare ville avskaffa privategendomen och införa ett klasslöst samhälle.³²

Kyrkans påverkan på samhällets normer blev genom upplysningens inflytande alltmer urvattnad. Som reaktion mot detta bildades under 1800-talet en rad frikyrkosamfund som avvek från svenska kyrkans bekännelseskrifter.³³

Den politiska utvecklingen under perioden började 1809 med en statsvälvning varvid en ny grundlag antogs som skulle garantera en maktbalans i det svenska samhället. Gustav IV Adolf avsattes och förvisades ur landet och Karl XIII valdes till kung. Då denne redan vid trontillträdet visade tecken på ålderssvaghet och inte hade någon son sökte man sig utomlands för att erhålla en tronföljare. Valet föll på Jean Baptiste Bernadotte, en av Napoleons generaler. 1810 kom han till Sverige och antog då namnet Karl Johan. Han var en viljestark men även en konservativ man och satte sig i respekt på alla håll. De följande åren präglades av en kamp mellan konservatismens och liberalismens företrädare. Under påverkan av liberalismen upplöstes 1866 det gamla ståndssamhället. Representationsreformen innebar att riksdagen i fortsättningen skulle bestå av två kamrar det vill säga att tvåkammarsriksdagen infördes. Ungefär samtidigt dog Karl VIII Johan och efterträddes av sin son Oscar I. Den politiska utvecklingen under 1800-talet senare del innebar en maktförskjutning från kungamakten till riksdagen och regeringen.³⁴

2.1.5 Efter år 1920

De faktorer som påverkat rättsutvecklingen under den aktuella tidsperioden var den politiska utvecklingen, ideologiska strömningar, samhällsutvecklingen, den ökande internationaliseringen av näringslivet men även folkmängdens upp- och nedgångar. Sekulariseringen bidrar till att kyrkans synsätt intar en allt mindre roll på värderingarna i det svenska samhället. Tydligast kommer kyrkans minskade inflytande till synes inom familjerätten.³⁵

---

³¹ Inger, s. 168.

³² Inger, s. 166.

³³ Inger, s. 167.

³⁴ Inger, s. 169-171.

³⁵ Inger, s. 251.

De politiska partierna under 1920-talet till 1930-talet lyckades inte uppnå majoritet i riksdagen, vilket medförde en maktkamp emellan de olika partierna. Resultatet blev en ofta växlande regering. Mellan 1932 och 1976 hade socialdemokraterna regeringsställning, ensam eller i koalition. Socialdemokraternas målsättning var att avhjälpa sociala missförhållanden i samhället. Inkomstfördelningen skulle påverkas genom en progressiv beskattning och därmed åstadkomma en utjämning av olikheter mellan olika samhällsgrupper. Sverige har haft fördel av att inte bli invecklad i krig, detta medförde en lugn och jämnare samhällsutveckling jämfört med länderna på kontinenten. Detta medförde att levnadsstandarden höjdes väsentligt för alla befolkningsgrupper trots de ekonomiska depressionerna i början av 1920-talet.³⁶

Det svenska näringslivet blev under denna tidsperiod i allra högsta grad industrialiserad, mycket tack vare elektrifieringen av det svenska samhället. En vidare orsak till industrialiseringen var tillkomsten av explosionsmotorn som kom i allmänt bruk efter första världskriget. Därmed ersatte jordbruksmaskiner den mänskliga arbetskraften på landsbygden. Efter andra världskriget äger därför en stor avfolkning av den svenska landsbygden rum. Ytterligare pådrivande krafter som förvandlar Sverige från agrarsamhälle till industrisamhälle är radions och telefonens införande, telefontätets utbyggnad och den ökande användningen av datateknik.³⁷

Samhällsutvecklingen efter 1920-talet utmärkte sig genom den sociala omsorgen om medborgarna. Detta sociala tänkande ändrade synen på socialvården men även de olika lagreglerna på arvsrättens område. Tidigare sågs socialvården som fattigvård och allmosa, nu övergick synsättet till att se socialvård som en samhällets skyldighet. Medborgarna hade rätt att erhålla vård. Socialpolitiken kom att stå i centrum för det socialdemokratiska partiet. 1928 myntades begreppen ”folkhemmet” och ”välfärdsstaten”. Det var samhällets uppgift att sörja för medborgarnas välbefinnande. Socialdemokraterna försökte förverkliga detta genom att införa arbetslöshetsförsäkring, barnbidrag, förbättrad folkpension, progressiv beskattning och sjukförsäkring.³⁸

Det svenska samhället sekulariserades ytterligare och det kristna inflytandet på samhällsutvecklingen minskade väsentligt. Människornas sätt att tänka, värdera och deras samliv sinsemellan påverkades av sekulariseringen och landsbygdens avfolkning avspeglade sig i rättsutvecklingen. Tätorterna ökade till storlek och nya uppstod till följd av industrialiseringen och avfolkningen av landsbygden. Människorna i staden kom att leva mer anonymt och utan den sociala kontrollen över sig. Avsaknande av social kontroll i förening med den ökande sekulariseringen medförde ändrade moraliska värderingar framföra allt på familjerättens område.³⁹

---

³⁶ Inger, s. 251-252.

³⁷ Inger, s. 252-253.

³⁸ Inger, s. 254.

³⁹ Inger, s. 255.

2.2 Lagförarbeten efter 1900 och gällande rätt

2.2.1 SOU 1925:43

Fram till 1928 var den svenska arvsrätten för släkten obegränsad. Innebörden var att även den mest avlägsna släktingen till arvlåtaren kunde ärva denne. Enligt lagberedningen var den svenska arvsrätten i äldre tider anpassad efter dåtidens samhällsstruktur som var ett samhälle som bestod av självägande bönder med stora jordbesittningar. Jorden var starkt bunden till ätten och besittningarna i sig utgjorde en persons ekonomiska och sociala status i samhället.⁴⁰

Enligt lagberedningen har släktens betydelse för den enskilde förändrats genom de gångna århundradena. Under landskapslagarnas tid präglades arvsrätten av en stor solidaritet, även till släkten i avlägsna släktled. Släkten förlorade dock alltmer i betydelse som ekonomiska och social institution, vilket medförde att istället individen och familjen allt starkare betonades. Ursprungliga funktioner som sedan gammalt hade reglerats inom släkten övergick därmed allt mer att regleras av samhället.⁴¹

Beredningen anför att den svenska arvsrätten grundar sig på den gemensamma hushållningen och sammanboendet och att arvsrätten utgår från släktskapet. Arvsrätten är en djupt rotad institution som genom tiderna bibehållit sina grunddrag. Som grund för släktingars arvsrätt angavs både släktskapet och det naturliga blodsbandet som fanns mellan arvinge och arvlåtare.⁴² Ytterligare grunder för arvsrätten enligt lagberedningens resonemang är den på äktenskapet grundade familjen och de ekonomiska, sociala och politiska förhållande för ett folk som råder vid en viss tid. Enligt beredningen var arvsrättens främsta uppgift att främja den sociala och ekonomiska kontinuiteten mellan arvinge och arvlåtare. Arvsordningens uppgift var att bevara sambandet mellan de olika generationerna i familjen.⁴³

Arvsrätten är inte en för en gång för alla givet begrepp utan det påverkades av förändringar i de ekonomiska och sociala förhållandena. Lagberedningen anförde vidare att det inte endast är släktbandet mellan arvinge och arvlåtare som grundar arvsrätt, utan att det också måste föreligga en social och ekonomiska samhörighet för att arvingen ska kunna ta arv.⁴⁴

Enligt lagberedningen ansågs det att arvsrätten bör begränsas till en trängre släktskapskrets då arv skulle grundas på en ekonomiska och social

---

⁴⁰ SOU 1925:43, s. 56.

⁴¹ SOU 1925:43, s. 106-107.

⁴² SOU 1925:43, s. 62.

⁴³ SOU 1925:43, s. 103-104.

⁴⁴ SOU 1925:43, s. 106.

samhörighet mellan arvlåtaren och arvingen.⁴⁵ Enligt lagberedningen strävade lagberedningen efter att:

”Arvsordningen söker återgiva de regler för skyldemans⁴⁶ arv, som kunna antagas överensstämma med den allmänna uppfattningen om närhet i skyldskap.”⁴⁷

2.2.2 Proposition 1928:17

Enligt lagrådet fanns det inga tvivel om att släktens arvsrätt borde begränsas till en trängre krets som även lagberedningen ansåg i sin beredning. Frågan som lagrådet ställde sig var gränsen skulle dras. Enligt lagrådets skulle gränsen dras mellan föräldrars syskon och kusiner då detta ansågs spegla den rådande rättsuppfattningen på arvsrättens område.⁴⁸

2.2.3 Arvsordningens grundläggande principer

Regleringen på successionsrättens område bygger på regler och synsätt som har sina rötter långt tillbaka i tiden. De mest grundläggande reglerna på arvsrättens område återfinns i 1 kap. ÄB, ”Om rätt att taga arv”. Genom arvlåtarens död aktualiseras arvsrätten. I och med arvlåtarens dödsfall faller arvet. Detta innebär att arvingarna genom dödsfallet erhåller en aktualiserad arvsrätt som kan ärvas och överlåtas. En allmän förutsättning för att arvsrätt skall uppkomma är att arvtagaren enligt 1:1 ÄB vid arvlåtarens död vara i livet. Det är således tillräckligt om arvingen överlever arvlåtaren en kort stund. Från det här lagrummet finns det ett undantag och det är när ett barn är avlat före arvlåtarens död och sedan föds med liv. Detta barn kan härleda arvsrätt.⁴⁹

I vilken ordning arvingarna har rätt till den avlidnes kvarlåtenskap kallas sedan gammalt arvsordning. Arvsordningens system bygger på principen om släktskapets närhet. Principen ger uttryck åt varierande bedömningar och intresseavvägningar.⁵⁰

Arvsrättens konstruktion och vem som har rätt att ärva i olika situationer bestäms genom den rättshistoriska utvecklingen av parentelprincipen, istadarätten och stirpalgrundsatsen när arvlåtaren inte givit något besked om kvarlåtenskapens fördelning genom ett testamente. Kvarlåtenskapens fördelning enligt lagen följer i stort blodsbanden, det vill säga de genetiska släktbanden men även i vissa fall de rättsliga släktbanden. Detta innebär att den som är närmst släkt med arvlåtaren ärver före släktingar som enligt lagen

---

⁴⁵ SOU 1925:43, s. 120.

⁴⁶ ”skyldeman” är släkting.

⁴⁷ SOU 1925:43, s. 124.

⁴⁸ Prop. 1928:17, s. 30.

⁴⁹ Saldeen, Åke, Arvsrätt-En lärobok om arv, boutredning och arvskitte, s. 24.

⁵⁰ Saldeen, s. 40-41.

anses som mer avlägsna. Parentelprincipen innebär att släktingarna är indelade i olika arvsklasser. För att ett arv skall gå vidare till nästa arvsklass måste den förra arvsklassen vara helt tom (successio ordinum).⁵¹

En vidare princip som beaktas vid ett arvsskifte är istadarätten (jus repraesentationis). Denna kan ses som en rätt för familjen och som kommer till uttryck genom att en avlidens arvinges avkomlingar träder i dennes ställe. Detta innebär att i en avlidets barns ställe inträder dennes barn men även att i ett avlidets syskons ställe träder dess barn in. De två ovanstående principerna kompletteras av en tredje för arvsrätten viktig princip. Stirpalgrundsatsen innebär att varje gren inom en arvsklass skall ta lika stor del av arvet efter arvlåtaren. Tanken bakom lagregeln är att fördelningen skall ske rättvist. Därmed undviker arvlåtaren att inte gynna eller missgynna någon i ett släktled.⁵²

I Sverige råder testationsfrihet och den grundläggande regeln är att testatorns vilja i möjligaste mån skall respekteras enligt ÄB 11:1. Det finns dock vissa begränsningar av testatorns rätt att helt fritt förordna över sin egendom.⁵³ Har en testator bröstarvingar inskränks testationsrätten till halva kvarlåtenskapen. Detta på grund av att bröstarvingar alltid har en ovillkorlig rätt till halva sin arvslott, den så kallade laglott, enligt ÄB 7:1. Detta sker inte automatiskt utan för att bröstarvingen skall ha rätt att få ut sin laglott som kränkts genom ett testamente krävas att bröstarvingen begär jämkning av testamentet enligt ÄB 7:3.⁵⁴

2.2.4 Arvsklasserna och efterarvsrätt

I ÄB 2:1 beskrivs den första arvsklassen och vilka arvingar som ingår i denna klass. Därutöver stadgar paragrafen också de ovanstående allmänna principerna som styr arvsrättens lagreglerade fördelningsordning. Den *första arvsklassen* består av den avlidnes avkomlingar, det vill säga bröstarvingar i rätt nedstigande linje (barn, barnbarn och så vidare). Finns det någon arvinge i första arvsklassen är de följande arvsklasserna helt uteslutna. Har den avlidne bröstarvingar som också är barn till den efterlevande maken, måste dessa vänta tills även den efterlevande maken avlider innan de får rätt till sitt arv efter den först avlidne maken. Skulle det hos den avlidne finnas en bröstarvinge som inte också är den efterlevande makens bröstarvinge, har dessa barn rätt att direkt vid förälderns död få ut sitt arv enligt ÄB 3:1 st.1. Dessa bröstarvingar går under benämningen särkullbarn och fick under 1987 års reform behålla sin rätt att genast erhålla förfoganderätt till sitt arv vid sin förälders bortgång. Ett särkullbarn definieras som en bröstarvinge som en

---

⁵¹ Brattström/Singer, s. 30-31.

⁵² Brattström/Singer, s. 32.

⁵³ Brattström/Singer, s. 88.

⁵⁴ Brattström/Singer, s. 110.

avliden make efterlämnar och som inte är arvinge till den efterlevande maken.⁵⁵

Ett särkullbarn har dock alltid möjlighet att till förmån för den efterlevande maken enligt ÄB 3:9 avstå från sitt arv efter sin avlidne förälder. Särkullbarnet avstår inte i den bemärkelsen från sitt arv utan arvsrätten kvarstår och skjuts istället upp. Särkullbarnet kommer att istället få ut sitt arv först efter den efterlevande makens död. Därmed kommer särkullbarnet i arvsrättsligt hänseende behandlas som en gemensam bröstarvinge till makarna.⁵⁶

Avlider en arvlåtare utan att efterlämna bröstarvingar eller avkomlingar till dessa så kommer kvarlåtenskapen att gå över till den *andra arvsklassen*. Andra arvsklassens arvingar är arvsberättigade endast då arvlåtaren inte efterlämnar några avkomlingar i första arvsklassen, det vill säga bröstarvingar. Enligt ÄB 2:2 består den andra arvsklassen av arvlåtarens mamma och pappa i uppstigande linje och deras avkomlingar, det vill säga arvlåtarens syskon och syskonbarn och så vidare. Kvarlåtenskapen delas till lika delar mellan moderns respektive faderns sida. Är någon av föräldrarna avlidna så kommer deras del av arvet att fördelas mellan föräldrarnas avkomlingar. Denna uppdelning (faderns och moderns sida tar lika delar) får betydelse i de fall föräldrarna har barn som inte är helsyskon med den avlidne. Särkullbarnet kommer då att endast få del av hälften av arvet. Skulle situationen uppstå att arvlåtarens ena förälder är avliden och inte efterlämnar någon avkomling (syskon till arvlåtaren) så kommer arvlåtarens andra förälder att ta hela arvet. Är båda föräldrarna avlidna och efterlämnar de inga gemensamma barn utan efterlämnar endast den ena föräldern ett barn så kommer detta halvsyskonet till arvlåtaren att överta hela arvet enligt ÄB 2:2 st. 3. Så länge det i en arvsklass finns någon kvar så tar denna person hela arvet, först när en arvsklass är helt tom går den arvlåtarens kvarlåtenskapen över till nästa arvsklass.⁵⁷

Efterlämnar arvlåtaren inga arvingar i första och andra arvsklass så går arvet vidare till den *tredje arvsklassen*. Denna arvsklass består av far- eller morföräldrar i rätt uppstigande led enligt ÄB 2:3. Är någon av dessa avlidna träder deras barn, det vill säga den avlidnes mostrar, fastrar, morbröder och farbröder, in i den avlidne föräldrarnas ställe. Kvarlåtenskapen tillfaller moderns respektive faderns sida till hälften var. Skulle arvingar saknas på den ena sidan kommer arvet helt att tillfalla den andra sidan. Det speciella med den tredje arvsklassen är att istadarätten är begränsad i nedstigande led. Detta medför att arvlåtarens kusiner inte har rätt till arv.⁵⁸

Släktarvsrätten var innan ikraftträdandet av 1928 års arvslag i stort sett obegränsad. I och med 1928 års arvslag ansåg man att en arvsrätt kunde

---

⁵⁵ Brattström/Singer, s. 33-34.

⁵⁶ Brattström/Singer, s. 57.

⁵⁷ Brattström/Singer, s. 34-35.

⁵⁸ Brattström/Singer, s. 36.

urskiljas endast om det jämte blodsbanden även fanns en social och ekonomisk samhörighet mellan arvlåtaren och arvtagaren.⁵⁹ Den sociala samhörigheten ansågs grunda ett önskemål att egendom skulle övergå till arvtagaren efter arvlåtarens död. Enligt lagstiftaren drog man gränsen för när en sådan relation kunde antas vid kusiner. Lagstiftaren önskade att med lagändringen att anpassa arvsrätten efter den minskade betydelsen släkten fått jämfört med äldre tider.⁶⁰

Skulle den avlidne som enda ”arvinge” efterlämna endast kusiner som närmaste släktingar och har den avlidne därutöver inte förordnat om sin kvarlåtenskap genom testamente så tillfaller kvarlåtenskapen Allmänna arvsfonden enligt ÄB 5:1. En ytterligare förutsättning för arvsfondens rätt till arv är att den avlidne inte är en efterlevande make som har arvsberättigade släktingar efter den först avlidne maken enligt ÄB 3:8. Fondens medel förvaltas och regleras i lag (1994:243) om Allmänna arvsfonden.⁶¹

När den ena maken avlider erhåller den efterlevande maken ofta delar eller hela av den första avlidne makens kvarlåtenskap med fri förfoganderätt framför gemensamma bröstarvingar enligt ÄB 3:1. Den efterlevande maken ärver hela kvarlåtenskapen om arvlåtaren efterlämnar bröstarvingar som också är den efterlevande makens bröstarvinge eller arvingar i andra eller tredje arvsklassen. Vid den efterlevande makens död har sedan bröstarvingarna och arvingar i den andra arvsklassen till den förat avlidne maken rätt till efterarv enligt ÄB 3:9. Då det finns efterarvingar efter den först avlidna maken erhåller efterlevande maken kvarlåtenskapen med fri förfoganderätt, i annat fall med full äganderätt. Fri förfoganderätt innebär att den efterlevande maken inte kan testamentera bort den egendom som denne har erhållit genom arv efter maken. I övrigt kan make göra vad han önskar med egendomen, bland annat sälja, ge bort eller förbruka egendomen. Full äganderätt innebär att det inte finns några som helst inskränkningar i förfoganderätten över den ärvda egendomen.⁶²

Hade den först avlidne maken bröstarvingar som inte också är bröstarvingar till den efterlevande maken, så kallade särkullbarn, har de rätt att genast få ut sitt arv vid arvlåtarens dödsfall enligt ÄB 3:1. Denna rätt saknar de gemensamma barnen. Innebörden blir att efterlevande make ärver de gemensamma bröstarvingarnas del av kvarlåtenskapen. De gemensamma bröstarvingarna får vänta på att få ut sitt arv tills att även den efterlevande maken har gått bort. Ett särkullbarn kan dock ha skäl att vilja bli behandlat på samma sätt som makarnas gemensamma barn och inte vill utnyttja sin rätt att erhålla arv direkt vid sin förälders bortgång. Detta är möjligt då särkullbarnet i samband med den första makens död genomför ett riktat arvsavstående till förmån för den efterlevande maken enligt ÄB 3:9.

---

⁵⁹ SOU 1925:43, s. 10.

⁶⁰ SOU 1925:43 s. 106.

⁶¹ Brattström/Singer, s. 37-38.

⁶² Brattström/Singer, s. 76-79.

Särkullbarnet blir då istället berättigat till efterarv vid den efterlevande makens död enligt ÄB 3:2.⁶³

---

⁶³ Brattström/Singer, s. 77-78.

3 Arvsrätt för bröstarvingar

3.1 Den historiska utvecklingen

Oäkta barn, barn födda utom äktenskapet eller utomäktenskapliga barn har genom tiderna haft en relativ svag rättslig ställning. Under många år har bröstarvingar, där även särkullbarn räknas in, dock haft företräde framför andra arvingar. Arvsrätten hade en social funktion och den har sina rötter i starka kulturella och historiska skäl. Det viktigaste för jordbrukssamhället var att fast egendom skulle behållas intakt inom familjen och gå vidare genom ätten genom arv. Under flera decennier har därför bröstarvinge intagit en särställning och ofta haft företräde framför andra arvtagare. Detta för att säkra bröstarvinge ekonomiskt när förälder avlider. Behovet av ett socialt och ekonomiskt skyddsnät för bröstarvinge har minskat i dagens samhälle. Istället har lagstiftaren infört lagregler som bland annat ska skydda den efterlevande maken. Därmed har arvsrätten för bröstarvingar sett olika ut genom tiderna.⁶⁴

I de äldsta landskapslagarna finns de svenska rättsreglerna bevarade från den förkristna tiden. Ett starkt framträdande rättssubjekt är ätten, vilken företräddes av ättemän från de närmsta släktleden.⁶⁵

3.1.1 Medeltiden

Ättesamhället gjorde sig gällande långt fram i tiden speciellt inom arvsrätten. Det var viktigt för ätten och familjen att skydda fast egendom. Den fasta egendomen var ytterst viktig då den gav ätten dess sociala status. Fast egendom betraktades inte som den enskilda individens egendom utan som hela ättens och därmed en kollektiv äganderätt. På alla sätt försökte man bevara jorden inom ätten. Först senare kommer det att bli möjligt att i viss utsträckning förfoga över egendom efter sin egen vilja. I arvsordningen ställer man de manliga arvingarna i första rum medan kvinnliga arvingar fick stå tillbaka enligt det gamla ättesamhällets regler om att bevara jorden inom den egna familjen. För att arvskapacitet skulle kunna uppkomma på landskapslagarnas tid måste ett barn vara levande fött eller inom en utsatt tid efter faderns död. I vissa landskapslagar fanns det dessutom ett krav på att barnet skulle vara döpt och ha överlevt arvlåtaren för att kunna ärva. Arvtagaren kunde också förlora sin arvsrätt om man gjorde vissa handlingar som var otillåtna. Bland annat förlorade en dotter sin arvsrätt om hon gifte sig med en man mot sina föräldrars vilja eller om arvtagaren dödar

---

⁶⁴ Saldeen, s. 27-28.

⁶⁵ Hafström, s. 9.

arvlåtaren. Vidare förlorade den som dömdes fredslös alla framtida arvsmöjligheter.⁶⁶

Landslagarna var skrivna för ett samhälle med självägande bönder i åtanke medan stadslagarnas rättsregler var skrivna för stadskulturen. Stadslagarna var ofta svagt utvecklade och uppträdde som en modifikation av landslagarna.⁶⁷

I landskapslagarna använder man sig av två olika typer av arvsordningar. Den första är gradualprincipen som tillämpades i äldre västgötalagens ärvdabalk och bygger på principen av att behålla boet intakt och därmed så orört som möjligt. Arvingarna består av en snäv krets av släktingar som består av son, dotter, fader, moder, syster och sonson i nämnd ordning. Därefter kom först övriga släktingar enligt följande ordning: sondotter, dotterson (likställda), farfar, farmor, morfar (likställda), brorson, brorsdotter, systerson (likställda) och föräldrarnas syskon (likställda). Uppräckningen av arvingar slutar här i lagtexten men arvsrätten ansågs ändå inte uttömd. Därefter följde man principen av närhet utan hänsyn till parentel.⁶⁸

Enligt Äldre västgötalagen stadgades följande:

*I. ”Son är faders arvinge. Finnes ej son, då är det dotter. Finnes ej dotter, då är fader. Finnes ej fader, då är moder. (Finnes ej moder), då är broder. Finnes ej broder, då är syster. Finnes ej syster då äro sonbarn. Finnes ej sonbarn, då äro dotterbarn. Finnes ej dottersbarn, då äro brodersbarn. Finnes ej brodersbarn, då äro systerbarn. Finnes ej syskonbarn, då är farfader. (Finnes ej farfader, då är morfader) Finnes mormoder och farbroder, då tager mormoder och farbroder går ifrån”.*⁶⁹

Den andra arvsordningen som tillämpades under medeltiden för att grunda arvsrätt på är parentelprincipen. Framst har den används i Svealagarna och Upplandslagen. Det är denna arvsordning som senare kommer att användas i alla kommande arvsordningar. Enligt denna princip delade man in släkten i särskilda avdelningar, parentel och tillämpar istadarätten. Med detta menas att en avlidens avkomlingar träder i dennes ställe och övertar denna del av arvet. Vid ett arvsfall ärver en son $\frac{2}{3}$ och en dotter $\frac{1}{3}$ av arvet enligt både Upplandslagen och Magnus Erikssons landslag. Däremot likställdes man och kvinna i Magnus Erikssons stadslag i frågor rörande arv. De stora skillnaderna mellan bestämmelserna i landslagen och stadslagen grundar sig på att man i städerna inte i lika stor utsträckning som på landet hade behov av att bevara och slå vakt om den fasta egendomen till släktens förmån.⁷⁰

---

⁶⁶ Inger, s. 30-31.

⁶⁷ Hafström, s. 109.

⁶⁸ Inger, s. 31.

⁶⁹ Häthén, Christian, Nilsén, Per, Svensk historiska lagbok-rättshistoriska källtexter, s. 15.

⁷⁰ Inger, s. 31-32.

Upplandslagen har med sin parentelprincip kommit att utgöra grunden för den senare svenska arvsrätten.⁷¹

Upplandslagens ärvdabalk stadgar följande:

I. ”Huru man skall lagligen fästa sig hustru.

Ärvdabalken börjar med giftermål, ty alltid kommer en av två, man av man, den ena efter den andre. Aldrig kommer två tillsammans, som icke skola skiljas omsider; den ena går bort, och den andre lever kvar. Med avkomma av man och kvinna börjar allt arv.

XI. Om bröstarv.

Dör bonde och lever barn efter honom, då ärver barnet sin fader, vare sig det är son eller dotter, och sin moder lika väl som sin fader. Finnes både son och dotter, tager syster tredjedelen mot broder. Huru många syskon det än är, tager alltid syster hälften så mycket som broder; och systers barn lika mycket som syster. Så ärves ända till femte led, där den ena är född av den andre, så länge en av syskonen lever. Så snart alla syskonen äro döda, tager systers barn lika mycket som broders barn”.⁷²

I konung Magnus Erikssons stadslag (cirka år 1355) finns det arvsrättsliga bestämmelser som avviker från de lagregler som gällde i landslagarna. En viktig skillnad var att enligt stadslagen så ärvde alltid kvinna lika med man, dotter lika med son, syster lika med broder och moder lika med fader. Denna markanta skillnad har sin orsak i att det var ett uttryck för den mera framåtskridande kulturen som allt mer kommer att vara beroende penninghushållningen då det ekonomiska livet var byggt på en rörlig förmögenhet istället för på jordbesittningar.⁷³

Arv efter en avliden person som saknade arvingar benämns under medeltiden som danaarv.⁷⁴ Ordet betyder ”dött arv” därför att det inte fanns någon arvinge som för arvet vidare och därför ligger arvet ”dött”. Enligt huvudregeln tillfaller ett danaarv kungen om det var en ”vanlig” människa som dött. Om det däremot var en präst som dött så skulle danaarvet tillfalla biskopen. Dannarvet ansågs i det primitiva jordbrukssamhället som en av kungens främsta inkomstkällor.⁷⁵

Arvsreglerna försökte behålla jordegendomar inom ätten vilket var av intresse framför allt för bönderna och adeln. Gentemot detta intresse stod kyrkans behov av nya jordförvärv. Den ståndpunkt som kyrkan förespråkade i denna fråga var att det skulle vara möjligt att testamentera till fromma

---

⁷¹ Hafström, s. 112.

⁷² Häthén/Nilsén, s. 35-37.

⁷³ Hafström, s.111.

⁷⁴ Kan liknas vid nutidens Allmänna arvsfond.

⁷⁵ Inger, s. 33.

ändamål (ad pios usus, ad pias causas) utan arvingarnas medgivande. Under kyrkans inflytande införde man i Sverige under 1200-talet testamentet såsom rättsinstitut.

Enligt götalogarna använde man sig av *huvudlottssystemet* som innebär att arvlåtaren delar kvarlåtenskapen mellan sig själv och arvingarna efter huvudtal. Den egna huvudlotten har arvlåtaren sedan rätt att skänka till kyrkan.

I svealagarna har arvlåtaren rätt att med arvingarnas samtycke fritt förfoga över sin arvejord till fromma ändamål enligt *arvejordssystemet*. Dock var det inte möjligt att skänka bort mer än 1/10 av arvejorden utan arvingarnas medgivande. Däremot kunde arvlåtaren fritt förfoga över avlingejord och lösören när han ville skänka dessa till kyrkan eller kloster. För gåvor i annat syfte krävdes alltid arvingarnas samtycke.

I stadsrätten däremot var testationsrätten inte endast begränsad till fromma ändamål. Här gällde ett *laglottssystem* som innebar att en viss del av kvarlåtenskapen inte kunde undandragas arvingarna. Den del som kunde testamenteras bort enligt Magnus Erikssons stadslag om det fanns bröstarvingar var 1/10, om det inte fanns bröstarvingar men andra inländska arvingar $\frac{1}{3}$ och om det fanns utländska arvingar $\frac{1}{2}$.⁷⁶

Under medeltiden fanns det en stark föräldramakt som tillkom framför allt fadern. Myndigheten över de äkta barnen var vidsträckt och det var faderns rätt att straffa barnen. Fadern hade bland annat befogenhet att sätta ut nyfödda barn om dessa varit vanskapta eller missfoster. Så småningom inskränktes "utsättningsrätten" till att det endast kunde göras gällande innan fadern erkänt barnet. Detta skedde genom vattenösning, som motsvarar det kristna dopet. Barnet fick då sitt namn och infördes i ätten och familjen. Under medeltiden var det upp till faderns vilja om ett barn skulle bli upptaget i ätten och därmed även lagligen erkänna det. I nöd och missväxt och särskilt bland fattiga människor med många barn var det vanligt att fadern begagnade sig av denna möjlighet att begränsa sin avkomma. I Gotlandslagen kan spår av utsättningsrätten ses: "*man skall uppföda vart barn, som varder fött i vårt land och ej utsätta det*".⁷⁷

Äkta börd tillkom enligt de svenska medeltidslagstiftningarna de barn som avlats i äktenskap, fästning eller våldtäkt. Ett barn var också av äkta börd om det hade avlats innan fästning och äktenskap om föräldrarna sedan gifte sig med varandra. Som oäkta barn, det vill säga utomäktenskapliga, betraktade man därmed barn som inte var födda inom äktenskapet, fästning eller våldtäkt och där föräldrarna inte sedan hade gift sig och därmed legitimerat barnet. Under medeltiden var det inte ovanligt med oäkta barn. Husbonden kunde ha utomäktenskapliga förbindelser med frillor. Detta godtogs som

---

⁷⁶ Inger, s. 34.

⁷⁷ Hafström, s. 83.

något normalt om husmodern inte fått eller inte längre kunde få barn. Det gällde under den här tidsperioden att hålla familjen och därmed ätten vid makt och liv. Genom sin familj var man stark och kunde överleva, det utgjorde den ekonomiska ryggraden i dåtidens primitiva agrarsamhälle. Det som ansågs viktigt var att det var husbondens blod som flöt i barnens ådror.⁷⁸

I Sverige men likaså hos andra germanska folkstammar hade de oäkta barnen ursprungligen en relativ gynnsam rättsställning. Detta hängde samman med våra förfäders syn på äktenskapet. På medeltiden hade engiftsprincipen inte vunnit ett klart erkännande och på grund av detta gjorde man ingen större rättslig skillnad mellan å ena sidan barn av äkta makar och å andra sidan barn som tillkommit i utomäktenskapliga förbindelser. Barn av mera stadigvarande förbindelser (husbonde och frillor) ansågs av allt att döma delaktiga i föräldrarnas gemenskap. En sämre ställning hade barn som föddes av ofri mor eller var resultatet av en tillfällig förbindelse.⁷⁹

Denna syn kunde emellertid kyrkan inte acceptera. Enligt kyrkans regler och den katolska kyrkans åskådning höll man hårt på att äktenskapet skulle ses som ett heligt sakrament, på monogami och på trohetsplikten som makarna lovade mot varandra i och med giftermålet. Utomäktenskapliga förbindelser tolererades inte och de var synd mot Guds bud och skulle bestraffas. Enligt den gammaltestamentliga synen skulle ett barn som tillkom genom en sådan förbindelse straffas likaväl som modern och fadern. Kyrkans syn var att det inte var mer än rätt att fädernas missgärningar drabbade även barnen. Kyrkans uppfattning har satt sin prägel på medeltidslagarnas arvsrättsliga stadganden vad gäller oäkta barns arvsrätt.

Undan för undan försämrades de oäkta barnens arvsrättsliga ställning i medeltidslagarna, men även deras ställning i samhället i stort på grund av kyrkans inflytande. I regel ärvde de utomäktenskapliga barnen sin moder och en viss begränsad summa efter fadern på landskapslagarnas tid. Det fanns dock undantag från denna huvudregel. Östgötalagen fränkände lagstiftarna det utomäktenskapliga barnet all arvsrätt under inflytande av kyrkan.⁸⁰

Detta stadgas i Östgötalagen vad avser utomäktenskapliga barns arvsrätt:

XIII. ”Att barn av trälkvinna eller horkona ej får taga arv.

*Barn av trälkvinna eller horkona eller huru det har kommit till, det tager ej arv, utan endast laggift hustrus barn”.*⁸¹

Hälsingelagen var den mest generösa lagen vad beträffar utomäktenskapliga barns arvsrätt. I Magnus Erikssons landslag och Kristoffers landslag

---

⁷⁸ Inger, s. 28-29.

⁷⁹ Hafström, s. 84-85.

⁸⁰ Inger, s. 28-29.

⁸¹ Häthén, Nilsén, s. 28.

tilldelades dessa barn en mindre arvslott än vad de fick i många landslagslagar. Landslagarna tilldelade de utomäktenskapliga barnen 2 marker efter fadern och 1 mark efter modern. Enligt Magnus Erikssons stadslag fick de 3 marker efter både fadern och modern, förutsatt att de inte var avlade i förbjudet led eller i hordom. Vad beträffar det utomäktenskapliga barnets vårdnad och underhåll så stadgar landslagarna att modern ska ta hand om barnet under de första tre åren (på grund av den långa amningstiden) och därefter ska fadern sörja för barnet tills det fyllt sju år. Var fadern okänd blev det dock modern som fick ta hand om barnet även efter de tre första åren.⁸²

I landslagarnas tid fanns det inte bara oäkta barn eller så kallade frillobarn utan det talas även om barn som avlats i hordom och i förbjudna led. Dessa barn var under medeltiden i praktiken rättslösa i arvshänseende.⁸³

I det äldsta svenska samhället fanns det även människor som stod utanför en ättegemenskapen. Till dessa räknades trälar, de ofria men även barn till fri och ofri (ofta var det barn till en fri man och en trälkvinna). Genom ätteledning fanns möjligheten att upptagas i ätten. Ätteledning påminner om vår tids adoptions institut. En frigiven träl kunde upptagas som en fri man i ätten och barnet till en fri man och en trälkvinna kunde legitimeras och bli upptagen i faderns ätt. Ättledningen innebar i det sistnämnda fallet ett rättsligt erkännande av ett faktiskt släktskap. Hur själva ättledningen tillgick framgår inte av landslagslagarna. Det man vet är att de skulle äga rum på tinget.⁸⁴

3.1.2 År 1527-1734

Genom prästerskapets privilegiebrev stadgades att prästers barns skulle ta arv efter stadslag. Vidare bestämdes att frälseman skulle ärvas efter landsrätt även om han var bosatt i stad. Prästerskapet hade inga stora jordegendomar som skulle bevaras inom familjen, däremot ägde frälset ofta stora gods som man ville bevara inom familjen.⁸⁵

Under 1500- och 1600-talen upplevde Sverige en enorm expansion av samhället. Även villkoren för kungamakten blev annorlunda. Bland annat utgjorde inte danaarvet längre någon betydande inkomstitel för kungen. Kungens men även landets hushållning byggde nu framför allt på skatteintäkter. Kungen avstod från danaarvet och respektive städer fick den i förläning istället.⁸⁶

---

⁸² Inger, s. 28-29.

⁸³ Hafström, s. 86.

⁸⁴ Inger, s. 29-30.

⁸⁵ Hafström, s.111.

⁸⁶ Inger, s. 96.

Behovet att lagstifta kring rätten att testamentera ökade under 1600-talet. Detta resulterade 1686 i den så kallade testamentsstadgan. Bland annat stadgades det att den gamla skillnaden mellan lands- och stadsrätt vad beträffar testamentsfrihet alltså skulle bibehållas. Testamentsstadgan innehöll bland annat följande nyheter: Att göra ett testamente hade i full utsträckning endast myndig man. En hustru fick också testamentariskt förfoga över sin giftorättsandel och enskild egendom men endast med mannens råd och samtycke. Nånad mannen henne detta hade hustrun möjlighet att låta domstol pröva saken. Vidare vad beträffade formen för testamentet stadgades det att testatorn borde använda två eller tre vittnen om det var ett muntligt testamente. Vid ett skriftligt testamente gällde det att det inte skulle råda några tvivel om äktheten i testatornas underskrift. Testatorn skulle också vara av sunt och fullt förstånd och handla utan tvång och förledande.⁸⁷

De föråldrade medeltidslagarna på det utomäktenskapliga barnets arvsrättsliga område lyckades inte ersättas av nyare och modernare lagar. Därmed präglades 1600-talet av en del lagreformer. En del mer genomgripande än andra. Vid bouppteckningar skulle boets tillgångar registreras. Vidare förpliktigades förmyndare att vårda barnagods såsom sitt eget. Han skulle dock inte svara för olyckshändelser, såvida han inte underlät att redovisa. I avsnitt 3.1.1 kunde man urskilja att de utomäktenskapliga barnens ställning försämrades under kyrkans allt mer ökande inflytande. Denna tendens gör sig mycket starkt gällande under även 1600-talet, som kommer att kulminera i 1734 års lag. Denna kärlekslösa och hårda syn på det utomäktenskapliga barnet framgår i ett privilegiebrev för Stockholms stad 10/3 1636, där det stadgas att utomäktenskapliga barn skulle fräntas all arvsrätt.

*”Män de personer, som bastarder och af en oächta sängh födde äre, dem kan ingen arfvedel tillåtin varda, utan komme effter som lagh säger, en half del af detsamma oss, och den andre halfve delen staden till”.*⁸⁸

Även då det utomäktenskapliga barnets arvsrätt hade fräntagits visade lagstiftarna mänsklighet och en humanare syn då man 5/2 1697 genom ett kungligt brev tillerkände ett visst underhåll åt barn som avlats i hordom eller förbjudna led. Dessa barn hade tidigare praktiskt taget varit rättslösa i arvshänseende.⁸⁹

3.1.3 År 1734-1809

Ärvdabalken i 1734 års lag var vad gällde arvsreglerna en blandning mellan parentel- och gradualprinciperna. Begränsning av arvsrätten till nedstigande led avskaffades, men om det inte fanns någon som kunde styrka sin arvsrätt

---

⁸⁷ Inger, s. 96-97.

⁸⁸ Inger, s. 94-95

⁸⁹ Inger, s. 94-95.

tillföll kungen arvet i egenskap av danaarv. Därmed tilläts även avlägsna släktingar att ärva om det saknades närmare släktingar.⁹⁰

Istadarätten var obergränsad endast för arvlåtarens bröstarvingar, det vill säga i första parentelen. Fanns det inga bröstarvingar så gick arvet vidare till arvlåtarens föräldrar och deras bröstarvingar, den andra parentelen. Dock sträckte sig istadarätten i detta fall endast till och med arvlåtarens syskonbarn. Om även arvlåtarens föräldrar, syskon och deras barn var avlidna gick arvet till arvlåtarens far- och morföräldrar och deras barn (det vill säga arvlåtarens farbröder, fastrar, morbröder och mostrar) i den tredje parentelen. I den tredje parentelen fanns det ingen istadarätt, vilket med förde att kusiner till arvlåtaren inte kunde vara samarva med de av arvlåtarens föräldrars syskon som ännu var i livet. Arvet gick till den eller de av föräldrarnas syskon som levde, medan barn till avlidet syskon blev utan arv. Först när alla dessa här uppräknade släktingarna var döda gick arvet vidare till mer avlägsna släktingar.⁹¹

Enligt 1734 års ärvdabalk stadgas följande vad gäller arv:

I Kap. Om arv i gemen och hur ätt räknas skall.

1 §. ”Nu skall arv skiftas efter man eller kvinno; gånge då bröstarvingar till, och de från, som äro till rygga eller på sidorna i ätten. Bröstarvingar äro de, som födas framåt i släkten, såsom son och dotter och deras barn. Till rygga i ätten äro föräldrar och förfäder. Sidoarvingar äro de, som på en sida, eller på båda, med den döda utav en stam komme äro, såsom broder och syster, eller deras avkomna.”⁹²

Bröstarvet fördelades enligt 1734 års lag efter frälseman och bonde så att sönerna ärvde $\frac{2}{3}$ och döttrarna $\frac{1}{3}$ av arvet enligt landsrätt. Var det en präst eller en borgare som avlidit så fördelades arvet lika mellan söner och döttrar, då man följde stadsrätt.⁹³

Vad gäller bröstarv så stadgas följande:

II Kap. Om bröstarv.

1 §. ”Dör fader, eller moder; ärve då frälsemans och bondes son efter landsrätt två lotter, och dotter tridjung. Men efter stadsrätt, tage prästs och borgares son halvt, och halvt dotter. Dock skiftes efter landsrätt den jord, med boskap och åkerredskap, som borgare på landet äger; och efter stadsrätt frälsemans och bondes hus och tomt i staden.”⁹⁴

---

⁹⁰ Brattström./Singer, s. 21.

⁹¹ Inger, s. 144-145.

⁹² Häthén, Nilsén, s. 128.

⁹³ Hafström, s. 112.

⁹⁴ Häthén, Nilsén, s. 128.

I 1734 års lag bibehölls skillnaden mellan lands- och stadsrätt vad gäller testamentsreglerna. Om man löd under landsrätt kunde man testamentera bort avlingejord och förvärvda lösören, dock skulle omyndiga barns försörjning beaktas. Arvejord fick man inte testamentera bort. Inte ens testamentsgåvor *ad pios usus* som var tillåtna enligt 1686 års testamentsstadga var tillåtna i 1734 års testamentsstadga. 1734 års testamentsstadga innehöll också strängare regler angående vederlag för avhänd arvejord. Om man däremot löd under stadsrätt fick man inte testamentera bort mer än 1/6 av såväl arvejord, avlingejord, fast och lös egendom, om det fanns barn eller bröstarvingar. Om det däremot inte fanns barn eller bröstarvingar så hade man möjligheten att testamentera bort hälften av all sin egendom. Fanns det endast utländska arvingar fick man testamentera bort allt vad man ägde. För det som bortgivits genom testamente (hus, tomter, gårdar och jordegendom) hade barn och övriga arvingar dock lösningsrätt för inom "natt och år". Testamentsreglerna i 1734 års testamentsstadga utsattes snart för kritik både för att de var för stränga men också för att det fanns stora skillnader mellan lands- och stadsrätt i friheten att testamentera bort avlingejord och lösören. Dessa skillnader upphävdes 1762 genom en kunglig förordning och därmed kunde även de som löd under stadsrätt nu fritt testamentera bort avlingejord och lösören om bröstarvingar saknades.⁹⁵

I 1734 års ärvdabalk fränkandes de utomäktenskapliga barnen all arvsrätt. Enligt ÄB 8:7 fick barn som var avlade i utomäktenskapliga förbindelser (lönskaläge) utan äktenskapslöfte, i hordom eller i förbjudna led fick inte ärva sina föräldrar. Det enda dessa barn skulle erhålla var under deras föräldrars livstid var nödtorftig föda och uppfostran. Vanligt var att det utdömdes ett underhållsbidrag till dess barnet fyllt 15 år och kunde försörja sig själv. Om barnet skulle avlida skulle däremot dess föräldrar ärva det. Under lagfrågans behandling vid 1731 års riksdag framhölls paradoxen och det orättvisa i att föräldrarna fick ärva barnet medan barnet, som var oskyldigt, inte skulle kunna få njuta av en arvsrätt efter sina föräldrar. Försvararna till lagförslaget gjorde dock gällande att föräldrarnas arvsrätt efter sitt barn avsåg att bereda dem gottgörelse för att de hade sörjt för barnets uppfostran. Trolovningsbarn och barn avlade under äktenskapslöfte jämställdes i 1734 års lag med barn födda inom äktenskap (äkta barn).⁹⁶

Barn födda utom äktenskapet var i medborgerliga hänseenden jämställda med andra medborgare. En mästare ålades, genom ett kungligt brev 22/6 1752, att vid vite inte göra skillnad på lärling på grund av om de var födda inom eller utom äktenskapet.⁹⁷

På grund av de ökande barnamorden under denna tidsperiod infördes, genom kungligt brev 17/10 1778, möjligheten för modern till barn föda utom

---

⁹⁵ Inger, s. 146.

⁹⁶ Hafström, s. 86.

⁹⁷ Hafström, s. 86.

äktenskapet rätt att vara okänd. Modern hade möjlighet att på okänd ort födda barnet utan att riskera efterfråga om hennes person eller tillstånd. Vidare riskerade hon inte heller något åtal. Syftet med denna lagreglering var att för kvinnan lindra påföljderna av ett utomäktenskapligt förhållande och möjligheten att ge minskad offentlighet åt förhållandet och därmed verka för en minskning av barnamorden och antalet barnamordsprocesser. Detta innebar dock inte att de utomäktenskapliga barnens rättsliga ställning förbättrades. Ofta innebar det att barn som en ogift mor födde var utkastade i världen, utan vetskap om varken mor eller far. Om modern önskade att använda sig av denna lagregel upptogs hennes namn inte i kyrkböckerna och barnet antecknades som fött av okänd moder.⁹⁸

3.1.4 År 1809-1920

Som en följd av den franska revolutionen infördes idén om jämlikhet i Code Civil 1802. Detta gav lika arvsrätt åt söner och döttrar i Frankrike. Idéerna spred sig över Europa och Code Civil framstod som ett mönster för lagstiftarna. Detta kan man även se spår efter i den svenska lagstiftningen. 1826 föreslog lagkommitteén att son och dotter skulle tillerkännas lika arvsrätt. Förslaget gick inte igenom men levde kvar och genom flera motioner väcktes därom. Slutligen infördes lika arvsrätt för son och dotter genom en kunglig förordning den 18 maj 1845. Genom samma förordning fastställde man också principen om lika giftorätt för man och kvinna även på landsbygden. Enligt det så kallade *tagelottsreglerna* kunde dock broder välja vilken lott av den fasta egendomen han ville ha och dessutom hade han lösningsrätt. Därför tillföll den fasta egendomen på landet ofta brodern. Tagelottsreglerna avskaffades först 1890. Genom en förordning 1845 infördes också en istadarätt utan inskränkning även för den andra parentelen.⁹⁹

En annan viktig förändring ägde rum på arvsrättens område under denna tidsperiod. Genom lag den 11 juni 1920 infördes att efterlevande make skulle under vissa omständigheter ärva den avlidna maken. Efterlämnade den avlidne maken bröstarvingar så fick den efterlevande maken inte ärva något ur kvarlåtenskapen. Om den efterlevande maken inte efterlämnade några bröstarvingar eller dess bröstarvingar men däremot fader eller moder eller dess avkomlingar så skulle den efterlevande maken ärva hälften av kvarlåtenskapen. Om den avlidne maken varken efterlämnar bröstarvingar, föräldrar, syskon eller dess avkomling så skulle den efterlevande maken ärva hela kvarlåtenskapen.¹⁰⁰

Lagstiftningen på testamentsreglernas sida genom gick stora förändringar under denna tidsperiod. 1857 avskaffades genom lag arvejordsystemet. Var och en som inte efterlämnade bröstarvingar tilläts nu testamentera bort all sin

---

⁹⁸ Hafsröm, s. 86-87.

⁹⁹ Inger, s. 208.

¹⁰⁰ Inger, s. 209.

egendom. Hade testatorn bröstarvingar tilläts han endast testamentera bort hälften av sin egendom. Den andra hälften, den så kallade laglotten skulle tillfalla bröstarvingarna. Samma nya lagstiftning gällde såväl i stad som på land. Lagreglerna om danaarvet förändrades inte under denna tidsperiod.¹⁰¹

Den arvsrättsliga situationen för utomäktenskapliga barn förbättrades under 1800-talet. Denna strävan utgick framför allt från samhällsutvecklingen och de liberalistiska strömningarna som spred sig till Sverige. Tendenser till detta kunde man även se i de utomäktenskapliga barnens arvsrätt. Inställningen till de utomäktenskapliga barnen förändrades under början av 1800-talet. En ledamot i prästeståndet motionerade 1815 och uttalade sig till en ändrad inställning vad gäller det utomäktenskapliga barnets arvsrätt. Motionen lede inte till en lagändring men frågan aktualiserades vid flera tillfällen under 1800-talets första hälft i riksdagen såväl i prästeståndet som i bondeståndet. I motionerna kunde man se en tydliga liberalistiska strömning och dessutom att kyrkan slog in på en ny väg som var mer präglad av medkänsla och kärlek. Kyrkan tog därmed avstånd från den stänga och dömande ortodoxin. 1866 beslöt riksdagen slutligen att barn födda utomäktenskapet skulle få ärva sina mödrar. Detta innebar att det utomäktenskapliga barnet som inte var avlat under moderns äktenskap eller i förbjudet led hade rätt att ärva sin mor lika med hennes äkta barn. Detta var dock bara möjligt om modern hade låtit anteckna barnet som sitt i kyrkoboken i den församling där hon var kyrkoskriven. Det andra kravet var att det utomäktenskapliga barnets arv inte skulle få inkräkta på de inom äktenskapet födda barnens laglott.

Den nya inställningen gentemot de utomäktenskapliga barnen kom också till uttryck i barnmorskereglementet från 1856, där det stadgades att en barnmorska vid en hemlig förlossning borde råda kvinnan att låta anteckna sitt namn och sin hemvist på ett papper. Pappret skulle sedan förseglas och lämnas till prästen i församlingen där födelsen skulle anmälas. Sedan skulle prästen sätta sitt sigill på det förseglade pappret. Namnsedeln skulle möjliggöra för barnet att i alla fall kunna få reda på vem som var dess mor. Kvinnan skulle *”för sin såväl som barnets framtida säkerhet, samma papper noga förwara”*. I praktiken bevarade pastorsexpeditionen ofta namnsedlarna och de öppnades där på barnets begäran.

Nästa stora förändring rörande det utomäktenskapliga barnets ställning kom 1905 genom Prop. 1905:19. Barn födda utom äktenskapet tillerkändes lika arvsrätt med barn födda inom äktenskapet efter modern men även efter modernefränder. Detta gällde även för barn som var avlade i hordom under moderns äktenskap eller i förbjudet led. Barnen skulle dock vara tvungna att anmäla sitt krav på arv inom natt och dag från det att arvet föll, annars gick det utomäktenskapliga barnet miste om sitt arv.¹⁰²

---

¹⁰¹ Inger, s. 209.

¹⁰² Inger, s. 205-206.

Den genom Gustav III 1778 införda rättsinstitutet ”okänd moder” avskaffades 1915 på grund av omsorgen av barn födda utom äktenskapet. Det var viktigt för varje barn att få veta vem som var dess moder. Enligt riksdagen vore det uppenbart ”att nuvarande bestämmelse om rätt för barnaföderska att vara okänd i sig innebure ett intrång i det av sådan moder födda barnets rätt. Redan den omständigheten, att ett barn av okänd moder vore utestängt från möjligheten att erhålla kännedom om sin härkomst, innebure för barnet förlusten av en naturlig och betydelsefull förmån.”¹⁰³ Barnet skulle därmed garanteras att få uppleva stödet och omsorgen från sin moder. Vidare var det av yttersta vikt för barnet att veta vem som var dess moder för att det skulle kunna bevaka sina av blodsbandet härledda arvsrättigheter efter sin moder och modernefränder. Detta ledde till väsentligt gynnsammare villkor för barn födda utom äktenskapet.¹⁰⁴

Under 1800- talet förbättrades situationen för barn födda utom äktenskapet. Man ansåg det i högsta grad upprörande att barnet skulle behöva lida för sina föräldrars snedsteg, dock gällde fortfarande lagregleringen som stadgade att barn födda utom äktenskapet inte hade någon arvsrätt efter sin fader, medan fäderna däremot hade arvsrätt efter sina avlidna utomäktenskapliga barn.¹⁰⁵

Genom lagen om barn utom äktenskap försökte man 1917 rätta till denna orättvisa. Den nya lagen stadgade att det utomäktenskapliga barnet skulle taga arv efter sin mor och modernefränder och ärvas av dem precis som om det vore fött inom äktenskapet. Barnet skulle däremot enligt både SOU 1925:43 och Lagberedningensförslag III inte erhålla arvsrätt efter sin far och faderns släktingar. Fadern skulle i sin tur inte heller ärva barnet, om barnet inte var ett trolovningsbarn. Om barnet var ett trolovningsbarn skulle barnet ärva sin far men inte sina fädernefränder. Därmed försökte man få tillstånd en ömsesidig arvsrätt mellan fadern och det utomäktenskapliga barnet genom att konstatera att allt arv förutsatte ömsesidighet. Vidare hade lagen till syfte att motverka det tidigare använda men numera orättvist uppfattade uttrycket ”oäkta barn”.¹⁰⁶

En ytterligare nyhet som Lag 1917 om barn utom äktenskap innebar även att det för varje utomäktenskapligt barn förordnade en barnavårdsman. Barnavårdsmannens uppgift var att söka utreda det utomäktenskapliga barnets börd och se till att fadern betalade underhåll till barnet. Han skulle även bistå modern med upplysningar och råd tills barnet fyllt 18 år. Vidare stadgade lagen att underhållsskyldigheten lades på båda föräldrarna ända tills det utomäktenskapliga barnet fyllt 15 år. Det var barnets naturliga rätt att erhålla kunskap om vem som var dess mor och far. Sedan mitten av 1800-talet kan man se ett starkare intresse för att förbättra det utomäktenskapliga barnets rättsliga ställning. Under 1900-talets början såg man ett starkt behov

---

¹⁰³ Hafström, s. 87.

¹⁰⁴ Inger, s. 206.

¹⁰⁵ Inger, s. 206.

¹⁰⁶ Hafström, s. 90.

av att skydda det utomäktenskapliga barnet som inte själv kunde bevaka sina rättigheter.

I och med 1917 års lag om barn utom äktenskap betraktades trolovningsbarn och barn avlade genom våldtäkt inte längre som barn födda inom äktenskapet.¹⁰⁷

3.1.5 Efter år 1920

Efter år 1920 kan man lägga märke till ett ökande intresse för de barn som hade det svårast i samhället. Detta sociala tänkande gjorde sig också gällande på arvsrättens område.¹⁰⁸

På arvsrättens område infördes 1928 ett antal genomgripande förändringar. De nya reglerna uppfattades av dåtiden som ytterst radikala och orättfärdiga då det den 1 januari 1929 trädde ikraft en lagen som bestämde att kusiner inte längre skulle få ärva varandra. Genom de ändrade arvsreglerna räknade staten med att ett antal arvsfall helt naturligt skulle tillfalla staten då det inte fanns några närmare släktingar än kusiner. Därför avskaffade man danaarvet och skapade istället Allmänna arvsfonden. En ytterligare förändring i arvsrättsbestämmelserna genomfördes 1969 då alla utomäktenskapliga barn erhöll full arvsrätt efter sina fäder och fädernefränder i likhet med barn födda inom äktenskapet. Härmed jämfördes barn födda inom och utom äktenskapet i arvsrättsliga hänseende.¹⁰⁹

Genom 1928 års lag om arv infördes att ”hälften av den arvslott, som enligt lag tillkommer bröstarvinge, vare hans arvslott”. Därmed kunde testatorn testamentera bort all sin egendom, men att bröstarvingar alltid kunde göra anspråk på sin laglott. Dessa lagregler övertogs i 1930 års lag om testamente och inarbetades även i ärvdabalken 1958, när den gamla ärvdabalken ersattes av en ny sådan. Vad gäller rätten att upprätta testamente innehöll 1930 års lag den lagregleringen att den som var myndig (21 år) fick förordna om sin kvarlåtenskap. Underårig fick också förordna om sin kvarlåtenskap om denne var eller varit gift. Den som hade fyllt sexton år hade också möjlighet att testamentera men endast över den del av kvarlåtenskapen som han själv ägde råda över. Testamente skulle som regel upprättas skriftligt med två vittnen. Från denna huvudregel fanns det två undantag. Det var möjligt att upprätta ett testamente om testatorn på grund av sjukdom eller en annan nödsituation som gör det omöjligt att upprätta testamente enligt huvudregeln.¹¹⁰

Under 1800-talet ökade det rättsliga intresset och omvårdnaden kring det utomäktenskapliga barnet. Detta blev mer och mer märkbart även under 1900-talet. 1928 infördes arvsrätt för utomäktenskapligt barn även efter dess

---

¹⁰⁷ Inger, s. 207.

¹⁰⁸ Inger, s. 282.

¹⁰⁹ Inger, s. 281-282.

¹¹⁰ Inger, s. 283.

fader om fadern förklarade barnet vara ett trolovningsbarn eller förklarade att barnet skulle erhålla arvsrätt efter honom. Samtidigt fick fadern arvsrätt efter sitt utomäktenskapliga barn. Under de kommande årtiondena försökte man vid flera tillfällen att utvidga arvsrätten och rättigheterna för barn födda utom äktenskapet. Dessa försök avvisades främst på grund av att det fanns svårigheter att fastställa faderskap. 1969 infördes full arvsrätt för utomäktenskapliga barn efter både modern och fadern. Barn födda utom äktenskapet likställdes därmed med barn födda inom äktenskapet. Barn födda utom äktenskapet fick också rätt att anta faderns släktnamn. Tidigare hade denna rätt endast tillkommit trolovningsbarn och barn som erhållit faderns medgivande att anta faderns släktnamn.

En vidare förändring var att barnavårdsmannainstitut avskaffades 1973. Tidigare hade man för varje utomäktenskapligt barn tillsatt en barnavårdsman. Med hänvisning till att det inte längre fanns någon anledning till att särbehandla det utomäktenskapliga barnet avskaffades detta rättsinstitut.

Vad gällde underhållsskyldigheten föreskrevs i föräldrabalken av den 10 juni 1949 att den inte upphörde innan barnet erhållit den utbildning som med hänsyn till föräldrarnas villkor och barnets anlag kunde krävas. I inget fall kunde detta ske innan barnet fyllt 16 år.¹¹¹

Lagstiftningen vad gäller barn födda utom äktenskapet strävade efter att ge barnen samma rättsliga ställning som tillkom barn födda inom äktenskapet. 1976 borttog man ur lagen termen ”barn i” och respektive ”utom äktenskapet” som en strävan efter likabehandling. Tanken bakom denna förändring var att det kunde kvarstå en moralisk värdering i den äldre terminologin som kunde uppfattas som negativ. Vissa rättsliga skillnader mellan barn födda i och utanför äktenskapet kvarstod dock, vad beträffar vårdnaden och släktnamnet. Vad gäller vårdnaden stadgas att vårdnaden till barn födda inom äktenskapet automatiskt tillkommer båda föräldrarna. Men skulle modern vara ogift tillkommer vårdnaden endast modern ensam. Beträffande släktnamn så erhåller ett barn till gifta föräldrar faderns efternamn, men ett barn som föddes av en ogift mor erhåller moderns efternamn. Enligt lag 1969 kan dock fadern inte motsätta sig att barnets förmyndare väljer hans efternamn för barnets räkning.¹¹²

3.2 Lagförarbeten efter 1900 och gällande rätt

3.2.1 Proposition 1905:19

Barn födda inom och utom äktenskapet behandlades i 1734 års lag olika på grund av att arvsrätten grundar sig på familjen. Det utomäktenskapliga

---

¹¹¹ Inger, s. 279.

¹¹² Inger, s. 280.

barnet ansågs inte tillhöra denna familj och erhöll därmed ingen arvsrätt. Skulle det utomäktenskapliga barnet tillerkännas arvsrätt skulle lagstiftaren därmed erkänna en annan grund för arvsrätten än det lagliga äktenskapet. Från kravet att det endast lagligt äktenskap gav ett barn arvsrätt fanns det dock undantag. Barn som hade avlats genom våldtäkt och barn som avlats efter det att modern och fadern hade avgett löfte om äktenskap men ett dödsfall hade hindrat äktenskapets ingående hade samma arvsrätt som barn som hade fötts inom äktenskapet.

Situationen förbättrades 1866 då barn födda utom äktenskapet erhöll arvsrätt efter modern. För att arvsrätten skulle aktualiseras krävdes det dock att arvet inte kränkte det inomäktenskapliga barnets laglott och att modern antecknade det utom äktenskapliga barnet i den församling där hon var kyrkskriven.¹¹³

Enligt departementschefen borde det utomäktenskapliga barnet även tillerkännas arvsrätt efter moderns släktingar för att tillfredsställa den vid den tiden rådande rättskänslan. Detta skulle innebära att grunden för utomäktenskapligt barns arvsrätt var i behov av en revidering. Grunden för arvsrätt skulle istället för familjen vila på blodsband som grund.¹¹⁴

Vad gäller arvsrätt för barn födda utomäktenskapet efter fadern och hans släktingar anförs att för närvarande det inte ansågs inte var möjligt att med full säkerhet kunna bevisa faderskapet. Dessa bevisvårigheter gjorde att man lämnade denna vanskliga fråga därhän, då den ej var mogen för en reform.¹¹⁵

3.2.2 Lagberedningens förslag till revision av giftermålsbalken och vissa delar av ärvdabalken III, 1915

Historiskt sett var samhället så strukturerat att det byggde på familjen. Barn födda utom äktenskapet hade ursprungligen en relativ god ställning. Under denna tid var det inte kyrkan som reglerade äktenskapets ingående och upplösning utan upplöstes istället på ett godtyckligt sätt. Äktenskapen som uppstod var ofta inte monogama och det medförde att barnen oavsett om de var födda inom eller utom äktenskapet blev medlemmar i föräldrarnas ättegemenskap.¹¹⁶

Den gynnsamma rättställning för barn födda utom äktenskapet ändrade sig under medeltiden, på grund av att kyrkan växte sig allt starkare. Av samhället och kyrkan var det endast relationen mellan man och kvinna som byggde på äktenskapet som ansågs som legitima. Därmed blir barnets rättsställning avhängigt om det är fött utom eller inom äktenskapet. Samhället började se

---

¹¹³ Prop. 1905:19, s. 3-4.

¹¹⁴ Prop. 1905:19, s. 5.

¹¹⁵ Prop.1905:19, s. 6.

¹¹⁶ Lagberedningens förslag, s. 56.

ner på barn födda utom äktenskapet och därmed fick dessa barn en sämre rättslig ställning.¹¹⁷

Äktenskapet ansågs av kyrkan som en ouplöslig förbindelse och sexuella utomäktenskapliga förbindelser accepterades inte. Barn som föddes utanför äktenskapet sågs som en frukt av en osedlig förbindelse. Den synd föräldrarna begått skulle även drabba barnet och därmed ställas utanför föräldrarnas ätt.¹¹⁸ Grunden för att det utomäktenskapliga barnet inte erhöll arvsrätt var att det inte existerade ett familjerättsligt samband mellan barnet och föräldrarna.¹¹⁹

Lagberedningen anförde att grunden för att det utomäktenskapliga barnet erhöll arvsrätt efter modern och dess släktingar var blodsbandet. Mot att det utomäktenskapliga barnet även skulle erhålla arvsrätt efter fadern fanns det enligt 1734 års lag inte längre några hinder. Enligt lagberedningen fanns det dock andra skäl som talade emot en arvsrätt. För att det skulle uppkomma en arvsrätt krävdes det en samhörighet och en gemenskap i levnadsförhållandena. Det utomäktenskapliga barnets förhållande till sin fader ansågs inte lika starkt och nära som till sin moder. Den enda förpliktelsen som fadern i de flesta fallen hade var att betala underhållsbidraget. Dock var det inte många fäder som gjorde detta frivilligt utan ofta måste fadern dras inför domstol för att underhållsbidraget skulle utgå. Denna ofrivillighet att betala underhållsbidrag var enligt lagberedningen ett tydligt tecken på att fadern saknade intresse för barnet. Då denna samhörighet mellan barnet och fadern inte uppfylldes kunde lagberedningen inte ge det utomäktenskapliga barnet arvsrätt.¹²⁰

Ett ytterligare skäl för att inte ge ett utomäktenskapligt barn arvsrätt var enligt lagberedningen att det inte var möjligt på grund av faderns legitima familj. Familjen skulle utsättas för svårt lidande då kvarlåtenskapen skulle komma att delas mellan å ena sidan familjen och det utomäktenskapliga barnet å andra sidan. Arvsrätt för det utomäktenskapliga barnet skulle även strida mot makarnas egendomsgemenskap som uppstod i och med giftermålet. Enligt detta skulle den avlidnes kvarlåtenskap delas mellan den andra maken och barnen som var födda inom äktenskapet. Att mannens utomäktenskapliga barn skulle få del i kvarlåtenskapen ansågs enligt lagberedningen som stötande, då det kunde förekomma fall där kvinnan förde med egendom in i äktenskapet. Denna egendom skulle då i sin tur teoretiskt bli utsatt för en bodelning där även makens utomäktenskapliga barn skulle erhålla delar ur.¹²¹

Det viktigaste skälet mot att ge barn födda utom äktenskapet arvsrätt efter fadern och dennes släktingar var svårigheter med att bestämma faderskapet.

---

¹¹⁷ Lagberedningens förslag, s. 45.

¹¹⁸ Lagberedningens förslag, s. 47.

¹¹⁹ Lagberedningens förslag, s. 75.

¹²⁰ Lagberedningens förslag, s. 124.

¹²¹ Lagberedningens förslag, s. 125.

Störst svårighet utgjorde själva bevisningen. Att ha ett säkert sätt att bestämma faderskapet var enligt lagberedningen en förutsättning att kunna ge det utomäktenskapliga barnet arvsrätt efter fadern. Därmed föreslog beredningen att de då gällande lagreglerna skulle bibehållas intakt.¹²²

3.2.3 SOU 1925:43

Enligt lagberedningen borde grunden till det utomäktenskapliga barnets arvsrätt sökas i släktskapet. Detta skulle dock inte ses som ett ensamt faktum utan det var även av vikt att beakta den sociala och ekonomiska samhörigheten mellan arvingen och arvlåtaren. Fanns det inte en sådan samhörighet mellan en arvinge och en arvlåtare kunde det inte heller uppstå någon arvsrätt. Då det inte fanns ett släktskap mellan arvinge och arvlåtare har familjetillhörigheten erkänts som grund för arvsrätt. Därmed grundar sig en makes arvsrätt på familjetillhörigheten och inte på släktskap.¹²³

Det utomäktenskapliga barnets arvsrättsliga ställning påverkades av det faktum att det stod utanför familjen. Ett inomäktenskapliga barnet däremot ansågs stå både fadern, modern och deras släktingar mycket närmre. Ofta var det också modern som tog hand om det utomäktenskapliga barnet vårdnad då det ansågs finnas ett verkligt och naturligt familjeband dem emellan som inte fadern inte hade rätt till. Faderns uppgifter gentemot det utomäktenskapliga barnet inskränkte sig till att endast gälla en underhållsskyldighet, då fadern inte hade någon rätt till vårdnad av barnet. Att fadern inte hade något inflytande över barnets vårdnad och uppfostran och därmed inget personligt förhållande ansågs som en av orsaken till att lagberedningen inte ville tillerkänna det utomäktenskapliga barnet arvsrätt. Enligt lagberedningen måste faderns rättsliga ställning gentemot det utomäktenskapliga barnet först stärkas innan en arvsrätt tillerkänns barnet.¹²⁴

Ett personligt förhållande och därmed ett varaktigt samliv mellan fader och ett utomäktenskapligt barn var ett grundkrav enligt lagberedningen för att en arvsrätt mellan dem skulle uppstå. Samliv mellan fadern och det utomäktenskapliga barnet kunde endast uppstå om föräldrarna hade ingått äktenskap med varandra.¹²⁵ Då det genom lagstiftning inte gick att tvinga fram en social och ekonomisk samhörighet mellan det utomäktenskapliga barnet, fader och dess släktingar övervägde skälen mot att ge det utomäktenskapliga barnet arvsrätt.¹²⁶

---

¹²² Lagberedningens förslag, s. 126.

¹²³ SOU 1925:43, s. 216.

¹²⁴ SOU 1925:43, s. 217.

¹²⁵ SOU 1925:43, s. 218.

¹²⁶ SOU 1925:43, s. 217.

3.2.4 SOU 1954:6

Det utomäktenskapliga barnet hade ingen arvsrätt efter fadern och dennes släktingar då det enligt de sakkunniga inte gick att uppfylla samhörighetskriteriet mellan det utomäktenskapliga barnet, dess fader eller dennes släktingar. För att arvsrätt skulle kunna uppstå krävdes det att ett blodsband existerade mellan barnet och föräldern men även en social och ekonomisk samhörighet. Både det utom- och det inomäktenskapliga barnet hade däremot lika arvsrätt efter modern och hennes släktingar.

Vidare menade de sakkunniga att faderskap genom forskning kunde fastslås med all större säkerhet. Därmed utgjorde tvivel som tidigare hade uppkommit vid ett faderskapsbestämmande inte längre utgöra ett hinder för att arvsrätt skulle uppkomma mellan det utomäktenskapliga barnet och fadern. Detta talade för att även det utomäktenskapliga barnet skulle tillerkännas arvsrätt efter fadern och dennes släktingar och därmed erhöll samma arvsrätt efter fadern som barn födda inom äktenskapet.¹²⁷

Beredningen ansåg det stötande att barn hade olika arvsrättslig ställning beroende på om barn var födda inom eller utom äktenskapet. Genom att likställa barn födda inom och utom äktenskapet skulle känslan av mindervärde hos barn födda utom äktenskapet avlägsnas och alla barn oavsett börd skulle bli socialt jämbördiga. De sakkunniga anförde vidare att de till viss del skulle strida mot samhörighetskriteriet att ge barn födda utom äktenskapet arvsrätt efter fadern. Enligt beredningen ansågs dock släktskapet mellan barn och fader så nära och starkt att man därför måste bortse från att fadern ofta inte hade någon kontakt med barnet och därmed inte heller hade någon social eller ekonomisk samhörighet med det utomäktenskapliga barnet och ändå bevilja arvsrätt. Det utomäktenskapliga barnet skulle inte bara innebära rätt till arv efter fadern utan också efter faderns släktingar.¹²⁸

3.2.5 Proposition 1958A:144

Enligt departementschefen var den negativa uppfattningen att ett utomäktenskapligt barn var mindre värd på väg att försvinna ut ur samhällets rättsuppfattning. Därmed borde barn födda inom och utom äktenskapet likställas ur arvsrättsligt hänseende på grund av rättvisekrav. Denna rättslikhet skulle leda till en ökad social jämställdhet mellan alla barn oberoende av om de var födda inom eller utom äktenskapet. Barn kunde inte själva påverka sin börd och därmed ansågs det som viktigt även för faderns ansvarskänsla för barnet att en arvsrätt efter fadern infördes. Att utöka det utomäktenskapliga barnets arvsrätt hade ett starkt stöd i allmänhetens rättsuppfattning.¹²⁹

---

¹²⁷ SOU 1954:6, s. 73-74.

¹²⁸ SOU 1954:6, s. 88-89.

¹²⁹ Prop. 1958A:144, s. 96-99.

Den konsekvens som uppstår om det utom äktenskapliga barnet skulle erhålla arvsrätt är att arvsrätten för andra arvingar i sin tur minskar. Departementschefen upptog särskilt arvsrätten för den efterlevande maken. Arvsrätt för efterlevande make tillgodosågs dock till fullo genom möjligheten till testamente, äktenskapsförord och sextusenkronorsregeln.¹³⁰

Grunden för arvsrätt var vid denna tidsepok blodsband i kombination med en social och ekonomisk samhörighet. Denna tankegång användes av lagstiftaren när släktarvsrätten begränsades 1928. Därmed stod ett utökande av arvsrätten för särkullbarnet inte i överensstämmelse med vad som ansågs utgöra grunden för arvsrätten. Enligt departementschefen var det dock en annan fråga när arvsrätten gäller egna barn. I detta fall väger själva släktskapsförhållandet mellan barnet och fadern mycket tungt. En utvidgning av arvsrätten skulle innebära att förhållandet mellan fader och det utomäktenskapliga barnet förbättrades och faderns ansvarskänsla för särkullbarn ökade vilket var önskvärt enligt departementschefen. Kravet på rättslikhet för alla barn vad gäller arvsrätten var det väsentliga skälet för reformen. Att samhörigheten mellan fadern och det utomäktenskapliga barnet ofta var svagt kunde inte tillmättas något verkligt hinder mot att införa lika arvsrätt för alla barn oberoende av om de var födda inom eller utom äktenskapet.¹³¹ Ett ytterligare problem som uppstod vid den här tiden var att var ovissheten angående vem som verkligen var barnets fader. Enligt departementschefen var dock de gällande lagreglerna för ett faderskapsbestämmande tillräckligt tillförlitliga att även barn födda utom äktenskapet kunde tillerkännas arvsrätt efter fadern och dennes släktingar.¹³²

Slutligen menade departementschefen att det inte fanns några hinder att barn födda utom äktenskapet även de skulle erhålla lika arvsrätt efter fadern och faderns släktingar som barn som var födda inom äktenskapet. Vidare menade han att problemen som kunde uppstå för en efterlevande make om lika arvsrätt infördes för barn födda inom och utom äktenskapet inte var uttömmande reglerat i lagtexten. Därför skulle problematiken kring den efterlevande makens arvsrätt först lösas innan det utom äktenskapliga barnets arvsrätt efter sin fader och dennes släktingar kunde komma på tal enligt departementschefen.¹³³

3.2.6 Proposition 1969:124

Enligt departementschefen hade frågan vad gäller arvsrätt för barn födda utom äktenskapet skjutits upp länge nog. Det krävdes enligt honom inga vidare utredningar för att kunna ta ställning i den här frågan. Ett barn som var fött utom äktenskapet ärvde som huvudregel inte sin fader och dennes släktingar. Från många håll hade det dock länge funnits önskemål på att ge

---

¹³⁰ Prop. 1958A:144, s. 100.

¹³¹ Prop. 1958A:144, s. 98.

¹³² Prop. 1958A:144, s. 99.

¹³³ Prop. 1958A:144, s. 350.

det utomäktenskapliga barnet samma arvsrätt som barn födda inom äktenskapet och detta ur en rättvisesynpunkt. Motståndet mot denna reform hade däremot också funnits i flera remissinstanser. Det starkaste argumentet som anfördes var att det fortfarande fanns risker att faderskaps prövningar kunde blir felaktiga på grund av att tillförlitlig teknik saknades. Men även krav på att först säkra den efterlevande makens ekonomiska situation gjorde sig hörda. För att kunna ge det utomäktenskapliga barnet arvsrätt efter dess fader och dennes släktingar krävdes först andra reformer innan det utomäktenskapliga barnets arvsrätt kunde genomföras.¹³⁴

Grunden som arvsrätt för det utomäktenskapliga barnet står på är släktskapet när det rörde sig om de egna barnen. Denna grund (släktskapet) ansågs nu vägda tyngre än den tidigare krävda samhörigheten mellan det utomäktenskapliga barnet och dess fader som ofta av naturliga skäl var mindre än mellan det inom äktenskapliga barnet och dess fader. Därmed skulle det utomäktenskapliga barnet ges samma arvsrätt efter fadern och dennes släktingar som det inom äktenskapliga barnet. 1969 ändrades således arvsrätten för bröstarvingar och utomäktenskapliga barn likställdes med inomäktenskapliga barn och erhöll samma arvsrätt.¹³⁵

Vad gäller den efterlevande makens skydd anfördes att skyddet för boet var lika angeläget oavsett om det var parets gemensamma barn eller den ena makens utomäktenskapliga barn som ville ha ut sin laglott och därmed få till en splittring av boet. Genom ändring av bodelningsreglerna ansågs den efterlevande maken intressen av att behålla större delar av boet kunna tillgodoses.¹³⁶

3.2.7 Olika skydd för bröstarvinges arvsrätt

3.2.7.1 Laglott

Bröstarvinge till testator har vid dennes död rätt till sin laglott. Det är endast barn till testatorn som är laglotsberättigade. Testatorn kan inte förfoga över den del av kvarlåtenskapen som utgör laglotten och den har bröstarvinge alltid rätt att erhålla. Enligt ÄB 7:1 utgör laglotten halva arvslotten som skulle ha tillkommit en bröstarvinge om det inte hade upprättats ett testamente av testatorn. För att en laglott skall kunna utfalla krävs att varje bröstarvinge som vill ha ut sin laglott begär jämkning av testamente enligt ÄB 7:3. Den huvudregel som gäller är således att en bröstarvinge vid arvlåtarens död har rätt att utfå sin laglott. Om det är en gemensam bröstarvinge till makarna gäller detta dock inte enligt ÄB 7:3 st.2. Makars gemensamma bröstarvingar får ut sin laglott först när även den efterlevande maken har gått bort. Däremot får ett särkullbarn (barn endast till arvlåtaren) i

---

¹³⁴ Prop. 1969:124, s. 73-75.

¹³⁵ Prop. 1969:124, s. 90-91.

¹³⁶ Prop. 1969:124, s 74.

sin roll som bröstarvinge direkt ut sin laglott vid den först avlidna makens död (det vill säga särkullbarnets förälder).¹³⁷ Särkullbarnet har dock i den här situationen möjlighet att enligt ÄB 3:9 avstå från sitt arv till förmån för den efterlevande maken (med andra ord särkullbarnets styvförälder). Särkullbarnet avstår dock inte direkt från sitt arv utan kvarstå som efterarvinge. Det är frågan om att skjuta upp arvsrätten och särkullbarnet kommer därmed att få ut sitt arv efter den först avlidne maken vid den efterlevande makens död. I denna situation kommer särkullbarnet i arvshänseende att behandlas som en gemensam bröstarvinge till makarna.¹³⁸

Laglottens syfte ur en historisk synvinkel har varit att dels skapa rättvisa bröstarvingar emellan, ge skydd mot testamentariska förordnande och garantera att bröstarvinge erhåller del i kvarlåtenskapen. Detta grundar sig på den sociala och ekonomiska samhörighet som anses bestå mellan föräldrar och barn. Familjelagssakkunniga föreslog 1981 års betänkande¹³⁹ att laglotten skulle avskaffas med hänvisning till att det i dagens samhälle knappast fanns någon som är beroende av arvet för sin försörjning. Vidare påpekades att rättvis argumentet som skulle garantera dem en lika stor rätt av kvarlåtenskapen mellan bröstarvingarna i stort sett var en illusion. Vile en arvlåtare med två barn gynna den ena bröstarvingen framför den andra kunde arvlåtaren upprätta ett testamente till förmån för en av dem. Med hjälp av laglottssystemet kunde man således endast uppnå en ofullkomlig rättvisa. Ett ytterligare argument för att avskaffa laglotten var att man därigenom kunde stärka den efterlevande makens ställning. Som det framgår ovan har dock laglotten inte avskaffats. Det främsta skälet var att ett avskaffande skulle kunna missgynna en arvlåtarens särkullbarn. Beståendet av laglottsinstitutet motiverades med att det gav en viss rättvisa mellan bröstarvingarna.¹⁴⁰

Arvlåtarens bröstarvinge garanteras genom laglotten en viss del av kvarlåtenskapen. Genom lagregeln om det förstärkta laglottsskyddet i ÄB 7:4 utökas skyddet för bröstarvinge ytterligare. Lagregel omfattar gåvor som är att likställas med ett testamente. Gåvor är rättshandlingar där det benefika inslaget dominerar. Syftet med lagregeln i ÄB 7:3 är att skyddet som laglotten ger inte skall kunna kringgås.¹⁴¹

3.2.7.2 Sekundosuccession/Efterarvsrätt

Efterarvsrätt uppstår när en efterlevande make erhåller arv efter den först avlidne maken framför gemensamma bröstarvingar enligt ÄB 3:1. Arvingar till den först avlidne maken som lever vid den efterlevande makens död har rätt att erhålla efterarv enligt ÄB 1:1 och ÄB 3:2. Rätten till efterarv har bara arvingar i först och andra arvsklassen. Lever endast arvingar till den ena

---

¹³⁷ Brattström/Singer, s. 110-112.

¹³⁸ Brattström/Singer, s. 57.

¹³⁹ SOU 1981:85.

¹⁴⁰ Brattström/Singer, s. 110-111.

¹⁴¹ Brattström/Singer, s. 113-114.

maken vid den efterlevande makens död erhåller denna sida hela arvet enligt ÄB 3:8. Efterarvsrätt kan också uppstå för ett särkullbarn men detta är endast möjligt under förutsättningen att särkullbarnet har genomfört ett riktat arvsavstående enligt ÄB 3:9 till förmån för den efterlevande maken. Den andel som är arvet efter den först avlidne maken erhåller den efterlevande maken med fri förfoganderätt. Detta innebär att denna del av kvarlåtenskapen som den efterlevande maken övertar inte kan testamenteras bort.¹⁴² Däremot finns det inget skydd mot att den efterlevande maken lever överdådigt eller en dålig förmögenhetsförvaltning. Efterlevande maken har rätt att fritt förfoga över hela sin kvarlåtenskap och dennes livsföring kan inte angripas.¹⁴³ En efterarvinges rätt avser en kvotdel av den förmögenhet som den efterlevande make ägde vid sin död.¹⁴⁴

3.2.7.3 Återgång av gåvor

En rättshandling som kan påverka storleken av en bröstarvinges arvsrätt är gåvor givna av arvlåtare. Detta kan till exempel vara en försäljning till underpris med ett betydande benefikt inslag. Ger en förälder en bröstarvinge en gåva föreligger en presumtion att denna avräknas som förskott på arv om inget annat har föreskrivits enligt ÄB 6:1 Det värde som gåvan uppgår till räknas in i bodelningen och avräknas därefter på bröstarvinges arvslott, ÄB 6:5. Särkullbarn erhåller ett skydd i de fall en förälder gynnar gemensamma barn med den nya maken med gåvor och särkullbarnet inte erhåller något. Enligt ÄB 6:2 gäller ett undantag för sedvanliga gåvor och utgifter för ett barns uppehälle och utbildning. Även gåvor som en arvlåtare ger till andra än de gemensamma bröstarvingarna kan leda till en återgång om det kan påvisas att det har skett utan tillbörlig hänsyn till efterarvingar. Efterarvinge har i detta fall rätt till vederlag och därmed kommer efterarvinges andel i boet att öka enligt ÄB 3:3. Vederlaget utgår när den givna gåvan väsentligt har minskat efterlevande makes egendom. Denna situation kan uppkomma när en efterlevande make gynnar sin nya make i ett nytt äktenskap.¹⁴⁵

---

¹⁴² Brattström/Singer, s. 124.

¹⁴³ Brattström/Singer, s. 135.

¹⁴⁴ Brattström/Singer, s. 131.

¹⁴⁵ Brattström/Singer, s. 135.

4 Arvsrätt för efterlevande make

4.1 Den historiska utvecklingen

4.1.1 Medeltiden

Inflytandet från ättegemenskapen spelar en stor roll på arvsrättens rättsområde. Individens vilja spelade en underordnad roll jämfört med ättegemenskapen. Ätten bestod av blodsförvanter på både mans- och kvinnostrådet. Ättegemenskapen utgjorde ett rättsskydd som tillfaller medlemmarna. Var man utstött ur sin ätt eller saknade ätt så var man i den äldsta tiden rättslös.¹⁴⁶

Äktenskapsrätten under medeltiden kom starkt att bestämmas av ättegemenskapen och kristendomens inflytande. Under den äldsta tiden ingicks äktenskap på ett icke-kyrkligt sätt. Men alltifrån kristendomens införande fanns det i Sverige två sätt att ingå äktenskap på: ett icke-kyrkligt och ett kyrkligt. Kyrkan fick kämpa ända till 1734 års lag tills den kyrkliga vigseln blev den enda erkända formen för ingående av äktenskap. Kyrkan ansåg att äktenskapet var ett sakrament och därmed en helig handling som Kristus själv hade instiftat och befallt. Äktenskapet sågs som ouplösligt då det ingick som en del i den gudomliga världens och skapelseordningen. Familjerätten sågs av kyrkan som hemmahörande kyrkans jurisdiktion och strävade därmed efter att få domsrätt i äktenskapsmål.¹⁴⁷

På medeltiden slöts äktenskap genom äktenskapsavtal eller så kallad fästning. En viktig aspekt av äktenskapet var att ättens och familjens intresse skulle gynnas. Detta tyckte kyrkan inte om eftersom kyrkan ville individualisera det gamla ättensamhället. Varje individ skulle enligt kyrkan få bestämma över sig själv, sina ägodelar och själv avgöra vem man ville gifta sig med. Lagreglerna vad gällde fästningen kom i stort sett att gälla fram till 1734 års lag trädde i kraft. En viktig rättsverkning som fästningen utgjorde var att ett barn som föddes efter fästningens fullbordande men före äktenskapets ingående ansågs som äkta och hade samma arvsrätt som ett barn född inom äktenskapet.

Bröllopet avslutades med den så kallade sängledningen. Detta innebar att bruden och brudgummens i vittnens närvaro ”gick samman i sängen”. Paret leddes till den äkta sängen och lades på bolster varefter vittnen höljde ett lakan över brudparet. Genom sängledningen uppkom viktiga rättsverkningar.

---

¹⁴⁶ Inger, s. 20.

¹⁴⁷ Inger, s. 21.

De viktigaste var att hustrun erhöll giftorätt i boet, rätt till sin morgongåva och rätten till så kallat ”fördel av bo oskifta”.

Enligt landsrätten var mannens giftorätsandel $\frac{2}{3}$ och för kvinnan $\frac{1}{3}$. Här ingick all lös egendom samt den fasta egendomen som makarna gemensamt förvärvat under äktenskapet. Enskild egendom förblev därmed arvejord och den före äktenskapets ingående jord som tillhörde en make. Enligt stadslagarnas lagstiftning betraktades all egendom som gemensam och därmed hade makarna giftorätt till hälften vardera. Ägde en stadsbo fast egendom på landet så tillämpades beträffande denna egendom landsrätt. Stadslagarnas giftorätt var starkt influerad av hanseatisk rätt.

Morgongåvan var brudgummens hyllning till brudens jungfrulighet men den kunde också utgå till en dygdig änka och skulle ges till bruden på morgonen efter bröllopsnatten i närvaro av vittnen. Morgongåvan förvaltades av mannen men var hustruns enskilda egendom. Den betalades först ut vid mannens död och var en form av änkeförsörjning. Stadslagarna stadgade att morgongåva endast utgick i de fall en barnlös hustru överlevde sin make.

En annan viktig rättsverkning av ett ingånget äktenskap var rätten till ”fördel av bo oskifta”. Innebörden av denna lagregel var att vid den ena makens död så hade den efterlevande maken rätt att erhålla viss egendom ur dödsboet. Detta för att kunna behålla kvar de ägodelar som hörde till livets nödortf men även personliga saker. Saker som uppräknas i lagarna som en efterlevande make hade rätt att behålla var till exempel: bolster, kyrkdräkt, ringar, bästa hästen och vapen.¹⁴⁸

Om ett äktenskap skulle upplösas enligt den ovannämnda icke-kyrkligt ingångna äktenskapet låg uteslutande på mannen. Han kunde egenmäktigt förskjuta sin hustru. Han fick dock ta hänsyn till barnen och risken för en släktfejld om han valde att förskjuta sin hustru. Hade hustrun varit otrogen hade mannen rätt att utan påföljd döda henne. Hade mannen endast dödat älskaren, så kunde han låta sin hustru istället ”gå från bo och boslott”.

I samband med att Sverige kristnades infördes vid sidan av den icke-kyrkliga vigseln även ett kyrkligt sätt att ingå äktenskap. Äktenskapet skulle ingås i kyrkan och förrättas av en präst som vigselförrättare. Resultat på detta kan man se relativt tidigt då lagstiftningen påverkades. Detta genom att lagstiftarna införa bestämmelser om lysning och kyrklig vigsel i redan i landskapslagarna. Enligt kyrkan skulle den kyrkliga vigseln föregås av lysning och hindersprövning. Ett ytterligare krav var att präster inte fick viga de som var för nära besläktade med varandra. Släktskapshinder kunde vara av köttlig men även av andlig natur.

Ett kyrkligt ingånget äktenskap hade i stort samma rättsverkningar som ett icke-kyrkligt ingånget äktenskap. En viktig skillnad var dock att ett kyrkligt

---

¹⁴⁸ Inger, s. 22-25.

ingånget äktenskap inte kunde upplösas, då äktenskapet enligt den katolska kyrkan var ett heligt sakrament. Kyrkan kunde dock medge att man och hustru flyttade från varandra, om någon hade gjort sig skyldig till horsbrott. Enligt den katolska kyrkan kunde det däremot hända att ett äktenskap upplöstes genom återgång. Innebörden av det var att det hade framkommit att det vid själva vigseln förekommit ett formfel varför det aldrig hade uppstått något verkligt äktenskap.

Både den icke-kyrkliga och den kyrkliga vigseln godtogs sida vid sida som ett sätt att ingå äktenskap med varandra av det svenska samhället under medeltiden. Dock godkände kyrkan endast den kyrkliga vigseln som enda sättet att ingå äktenskap.¹⁴⁹

4.1.2 År 1527-1734

Under denna tidsperiod kunde man ingå äktenskap både på det icke-kyrkliga och det kyrkliga sättet, även om kyrkan motarbetade det icke-kyrkliga sättet att ingå äktenskap på. Kyrkans syn på äktenskapet ändrades också på grund av reformationens införande i Sverige. Äktenskapet uppfattades inte som ett sakrament men det sågs som en Guds gåva. Men enligt lutherdomen var äktenskapet samtidigt underkastad den världsliga lagstiftningen. Vad avser lysning och hindersprövning infördes inga förändringar på grund av reformationens införande i 1686 års kyrkolag. Därmed skulle lysning som huvudregel ske tre söndagar i följd. Det fanns två undantag från denna regel, det första var om mannen skulle skickas ur landet mot fienden och det andra var om en av parterna låg för döden.

Under den här tidsperiodens första del bibehölls i fråga om äktenskapshinder förbud för parterna att gifta sig med varandra om de var besläktade i fjärde led. Så småningom diskuterades under 1600-talet att de förbjudna leden skulle inskränkas och så till vida göra det möjligt för kusiner att gifta sig med varandra. 1680 fastslog lagstiftarna att äktenskap i tredje led var tillåtet, men att det andra ledet skulle höra till det förbjudna. Kungl. Maj:t förbehöll sig dock dispensrätt då det var fråga om syskonbarn. Regeln om att andligt släktskap var ett äktenskapshinder som den katolska kyrkan hade infört avskaffades i 1571 års kyrkoordning. Dock bibehölls även efter reformationens införande trolovning och bestående äktenskap som äktenskapshinder.

Genom 1686 års kyrkolag skärptes bedömningen av horsbrott som äktenskapshinder jämfört med den tidigare reformatoriska kyrkans hållning. Personer som tillsammans hade gjort sig skyldiga till hor var förbjudna att ingå äktenskap med varandra. Enkelt hor innebar en sexuell relation mellan personer där den ena var gift. Om det däremot var en sexuell relation mellan två personer som på var sitt håll var gifta så kallades det för dubbelt hor. Denna skärpning var en följd av den allt mer dominerande ortodoxin.

---

¹⁴⁹ Inger, s. 26-28.

Under 1500- och 1600- talet krävdes det att avvitrning skulle ha ägt rum innan änka eller änklings gifte om sig. Avvitrning skulle ha ägt rum innan prästen förrättade vigseln. Äktenskapet blev dock inte ogiltigt om prästen hade underlåtit att avvitra innan äktenskaps ingående.¹⁵⁰

Morgongåveinstitutet genomgick under 1600- talet en omfattande utveckling. Adelsmännens morgongåva uppfattades inte längre som gåvor med full äganderätt till hustrun. Morgongåvan ansågs istället vara en gåva med nyttjanderätt för den efterlevande hustrun för tiden från mannens död till hustrun. Därmed återgick jordegendomen efter hustruns död till mannens släkt. För att uppväga morgongåvans ändrade rättsliga följdverkningar började man dock använda sig av andra rättshandlingar. Under påverkan av den romerska rätten infördes i svensk rätt avtalsfrihet för makar. Därmed kom morgongåvan under 1600- talet att kompletteras med äktenskapsförord, inbördes överenskommelser för dödsfalls skull, inbördes testamente och fidei kommissinstitut.

Äktenskapsförordet infördes i svenska rätt genom 1734 års lag (GB 8:1). Parterna kunde därmed innan äktenskapets ingående träffa avtal om vilken natur makarnas egendom skulle erhålla under äktenskapet. Även villkoren för egendomens vård under äktenskapet kunde träffas. Barnlösa makar i städerna tilläts vidare att träffa avtal om att all avlingejord skulle tillfalla den efterlevande maken med full äganderätt.

Mycket ofta förekom också under 1600- talet ömsesidiga testamenten mellan makar. Testamentsfrihet mellan makar hade redan blivit lagfäst i Magnus Erikssons stadslag. Skillnaden mellan de inbördes testamenten och de ömsesidiga avtalen var det att avtalen var bindande för parterna, medan testamenten blev ogiltiga om de samstämmiga viljeförklaringarna upphörde.

Synen på äktenskapet ändrades under den här tidsperioden på grund av reformationen. Lutherdomen såg inte äktenskapet som ett sakrament även om det ingick i Guds skapelseordning. Därmed tillät man inte bara återgång av äktenskapet som ingåtts på olovligt eller olagligt sätt utan även skillnad i äktenskap som ingåtts lagligt. Som grund för äktenskapsskillnad godtog dels äktenskapsbrott och dels egenvilligt övergivande. Båda dessa skillnadsgrunder upptogs i både 1686 års kyrkolag men även i 1734 års lag. Även om någon av dessa grunder förelåg så var det inte lätt att få skilsmässa. De som ville skiljas betraktades som syndare och skulle straffas och varnas. Prästen skulle förlika parterna och berätta för dem att de var snärjda av djävulen. Hjälpte inte detta så skulle parterna stämmas in till domkapitlet för rannsakan. Misslyckades även detta så skulle domstolen straffa parterna med fängelse. Kunde de även efter detta fortfarande inte förlikas utan framhärdate ”uti sin ondska, ilskefulla och slemma leverne” så skulle parterna flytta från varandra för en tid. Enligt praxis hade kungen också

---

¹⁵⁰ Inger, s. 89-91.

möjlighet att genom dispens upplösa ett äktenskap. Under 1600- talet blev det allt vanligare att Kungl. Maj:t utfärdade dispenser och sedan gav domkapitlen (kyrkliga domstolarna) rätt att avgöra skillnadsmålen. Dessa skulle avgöras efter samvete, rättvisa eller billighet. Dispenserna beviljades endast då osämjan mellan parterna hade gått så långt att make försökt misshandla eller mörda den andra maken. Därmed var det fram till 1690-talet ovanligt med äktenskapsskillnad. Äktenskapsmålen handlades före 1734 års lag av domkapitlen, det vill säga de kyrkliga domstolarna. Med införande av 1734 års lag så övertogs äktenskapsmålen av de världsliga domstolarna.¹⁵¹

4.1.3 År 1734-1809

1734 års lag medförde en del betydande nya lagregler. Den kyrkliga vigseln och även lysningen blev i och med införandet av 1734 års lag obligatorisk om ett äktenskap skulle få full rättsverkan. Därmed hade kyrkan segrat med sin åsikt att ett äktenskap inte kunde komma till stånd utan medverkan från kyrkans sida. Det gamla icke-kyrkliga sättet att ingå äktenskap fanns dock kvar, även om det nu kallades för ofullkomnade äktenskap. Ofullkomnade äktenskap kunde enligt 1734 års lag uppkomma på följande sätt, om mannen hade sexuellt umgänge med sin trolovade, då en trolovad kvinna i förra fallet blir övergiven av mannen (detta gällde även om kvinnan överger mannen), mannen vill inte infria sitt löfte att gifta sig med den kvinna han haft sexuellt umgänge med eller mannen följde med kvinnan till kyrkan för kyrkotagning efter det att de haft sexuellt umgänge. Juridiskt sett uppstod i dessa fall ett äktenskap dock med andra rättsverkningar som uppstod vid en kyrklig vigsel. I det ofullkomnade äktenskapet förekom ingen morgongåva, ingen gördel av bo oskift, ingen gemensamhet i förvaltningen, namn eller hemvist. Den enda rättsverkningen som uppstod i samband med ofullkomnade äktenskap var att kvinnan fick rätt i mannens egendom.¹⁵²

Enligt 1734 års lag var både ett bestående äktenskap och en trolovning ett äktenskapshinder. Vidare var det förbjudet för personer som tillsammans gjort sig till hor att ingå äktenskap med varandra. En nyhet i 1734 års lag var dock att om den oskyldiga maken (vid ett äktenskapsbrott) var död, hade gift om sig eller givit sitt samtycke till äktenskapsbrytarens nya äktenskap så kunde denne gifta om sig. Dessutom krävdes att Kungl. Maj:t hade givit sitt tillstånd därtill.¹⁵³

Vad avser rättsverkningarna av vigsel och äktenskap fanns det i 1734 års lag så stort som inga nyheter. Precis som tidigare infördes i lagtexten att mannens giftorätt var $\frac{2}{3}$ och kvinnans $\frac{1}{3}$ enligt landsrätten men i stadsrätten till hälften var. Skillnaden i morgongåveinstitutet mellan lands- och stadsrätt bibehölls. Enligt lag så var morgongåvan obligatoriska. Vidare överflyttades

---

¹⁵¹ Inger, s. 92-94.

¹⁵² Inger, s. 141.

¹⁵³ Inger, s. 142.

äktenskapsskillnadsmålen från de kyrkliga till den världsliga domstolen. Domkapitlets uppgift reducerades till att endast utfärda skiljobrevet.¹⁵⁴

4.1.4 År 1809-1920

I Sverige infördes det fakultativa civiläktenskapet genom lagen 6/11 1908. Det medförde att alla svenska medborgare hade möjlighet att erhålla en borgerlig vigsel. Därmed minskade kyrkans inflyttande ytterligare över människorna. Mycket på grund av nya ideologiska strömningar och förändringarna som ägde rum under 1900- talets början. Detta ledde fram till att hela Norden påbörjade ett gemensamt lagstiftningsarbete på familjerättens område. Förändringar gjordes främst beträffande äktenskapets ingående och upplösning. Förslag till ny lagstiftning i Sverige lades 1913 fram av lagberedningen och lagen om äktenskaps ingående och upplösning antogs 1915. Institutet ofullkomnade äktenskap avskaffades i och med den nya lagens införande. Lysningsförfarandet genomgick inga förändringar. Däremot infördes att trolovning inte längre räknades som ett äktenskapshinder som det hade gjort fram till 1915.

Kusinäktenskap hade sedan tidigare varit tillåtet och i och med 1915 års lag gick lagstiftarna ett steg längre. Under inflytande av dansk rätt infördes en lagregel om att Kungl. Maj:t kunde ge tillstånd till äktenskap mellan ett syskon och det andras avkomling, förutsatt att ingen hade ärftliga sjukdomsanlag. Från 1915 var vad gällde svågerlag endast rätt upp- och nedstigande svågerlag som kvarstod som äktenskapshinder. En ytterligare förändring i och med 1915 års lag var att horsbrott inte längre ansågs som ett äktenskapshinder. Hor upptogs därmed inte längre i lagtexten som ett äktenskapshinder då liberaliseringen i Sverige hade kommit långt. Som äktenskapshinder införde man i 1925 års lag könssjukdomar i smittsam skedde men även sinnessjukdomar och sinnesslöhet. Detta ansåg lagstiftarna viktigt på grund av rashygieniska skäl.¹⁵⁵

I och med 1915 års lagstiftning togs lagregeln om fullgjord avvitrning bort som ett villkor för att kunna ingå ett nytt äktenskap.¹⁵⁶

Mannens målsmansrätt över hustrun försvann i och med införandet av den nya giftermålsbalken 1920. Därmed blev hustrun helt juridiskt jämställd med sin make. En del förändringar ägde också rum angående makarnas ekonomiska rättsverkningar. Genom 1920 års GB försvann morgongåveinstitutet och ersattes med att hustrun erhöll arvsrätt efter sin man. Detta dock endast under förutsättningen att makarna inte efterlämnade några bröstarvingar eller adoptivbarn. Därmed bortföll morgongåveinstitutets funktion som änkeförsörjning.

---

¹⁵⁴ Inger, s. 143-144.

¹⁵⁵ Inger, s. 197-198.

¹⁵⁶ Inger, s. 199.

Genom 1920 års nya GB infördes en lagregel som stadgade att en make vid en bodelning hade rätt att undantaga sina kläder och andra saker som var avsedda för personligt bruk. Samtidigt upphävdes institutet om fördel av booskift som hade varit en rättsregel som blivit kvar sedan medeltiden. Ett krav med den nya lagregeln var dock att en make inte fick uttaga saker till ett högre värde än som med hänsyn till makarnas villkor var skäligt.¹⁵⁷

Liberalismens idéer påverkade i allt större grad människorna, detta medförde att likhet inför lagen och jämlikhet mellan människor krävdes. Inom familjerätten kan detta förändrade synsätt i samhället bland annat ses i den reform som ägde rum 1845. Giftorätten genomgick en genomgripande reform så till vida att den skulle vara lika i stad och på landet men även lika för man och kvinna. Giftorätten fastslogs vara till hälften för vardera make och detta gällde lika på land som i stad. Därutöver stadgades det att all fast egendom som en make hade ärvt eller förvärvat före äktenskapets ingående och all fast egendom som denne ärver under äktenskapets bestående skulle vara dennes enskilda egendom. Den fasta egendom som makarna däremot köper eller på annat sätt än genom arv förvärvat under äktenskapets bestående som gemensam egendom. Vidare stadgades det att all egendom som givits eller testamenterats åt ena maken under förbehåll att egendomen skall vara dennes enskilda aldrig kunde bli giftorätt. Avkastning av fastighet ansågs däremot som lös egendom och räknades därför in under giftorätten.

Genom 1920 års GB likställdes makarna vad gällde förvaltningen av boet. Enligt denna lag ägde varje make sin särskilda egendom och förvaltar denna även själv. Som en makes särskilda egendom räknades det han eller hon ägde vid vigsel och det som därefter förvärvas. Men mellan makarna existerar också en ekonomisk gemenskap. I denna gemenskap innefattas all egendom som inte är någon av makarnas enskilda egendom. En make har en viss rätt till den andra makens egendom. Denna rätt kallades giftorätt. Den egendom som utgör giftorätt kallades giftorättsgods. Därmed har både mannen och kvinnan sitt eget giftorättsgods. Under äktenskapets bestående men även vid lika fördelningen av behållningen vid äktenskapets upplösning innebär giftorätten att en make till viss del är begränsad i den fria förvaltningsrätten av sin egendom.

Vad gäller återgångsinstitutet så infördes detta efter bearbetning först i lagen 1915 om äktenskapets ingående och upplösning och sedan i 1920 års nya GB.¹⁵⁸

I Sverige var det svårt att erhålla skilsmässa även efter reformationens införande. Äktenskapet sågs som en gudomlig skapelse som inte skulle brytas sönder. Genom att söka kunglig dispens hade man dock möjlighet att skilja sig. Då dispenserna allt mer ökade och blev vanligare utfärdades 1810 en förordning gällande äktenskapsskillnad. Enligt förordningen kunde därmed

---

¹⁵⁷ Inger, s. 200.

¹⁵⁸ Inger, s. 200-201.

de allmänna domstolarna döma till äktenskapsskillnad på samma grunder som tidigare bara Kungl. Maj:t kunde meddela dispenser för. Dessa grunder var landsförvisning, livstidsstraff, stämpling mot den andre makens liv och galenskap som varat längre än tre år och utan hopp om bättring. Dispensrätten som utfärdades av Kungl. Maj:t fanns även den kvar. Den kom bland annat till användning vid dödsdom, slöseri, dryckenskap och när stridigheterna mellan makarna övergick till hat och avsky. Denna förordning visade till viss del en attityd förändring i samhället och därmed även en ny inställning till äktenskapet. Den kyrkliga synen hade fått ge vika för en mer liberal. Den gamla synen på äktenskapet kom dock att finnas kvar länge i lagstiftningen. Bland annat utfärdades så sent som 1860 en förordning där kyrkoherden skulle varna de som önskade skilsmässa. Hjälpte inte detta skulle de varnas av kyrkorådet också. Fungerade inte heller detta skulle domstolen döma parterna till skillnad i säng och säte i ett år. Fört efter denna procedur kunde parterna erhålla en skilsmässodom. Här ser man tydligt att det äldre tiders synsätt behärskade det svenska samhället, detta gällde även äktensapsrätten. Efter 1860- talet uppstod i svensk rättspraxis vad gäller äktenskaps upplösning två vägar.

Den korta vägen för att erhålla äktenskapsskillnad gick ut på att den ena maken reste utomlands till en känd ort. Därefter stämde den kvarvarande parten den bortresta parten inför domstol för fortlöpande och egenvilligt övergivande. Efter att domstolen hade konstaterat denna oenighet mellan parterna kunde dom på äktenskapsskillnad omedelbart beviljas.

Väg nummer två som kallades den långa vägen kunde också väljas, men då var makarna tvungna att genomgå alla varningsinstanser i 1860 – talets förordning. Därefter kunde Kungl. Maj:t meddela äktenskapsskillnad mellan makarna på grund av avsky och hat mellan makarna.

1913 lade lagberedningen fram ett nytt förslag till ny lag om äktenskaps ingående och upplösning. Lagberedningen kritiserade både den korta och den långa vägen. Enligt lagberedningen överensstämde den korta vägen inte med lagens anda och den kunde även uppfattas som diskriminerande då denna möjlighet endast stod öppet för de bättre bemedlade. Den sistnämnda vägen ansågs kränkande för makarna. Denna kritik mynnade 1915 ut i en ny lag och som innebar en helt ny handläggning av skilsmässofallen. Lagen speglade de förändringar som ägde rum i samhället som uppstod i 1900- talets början. Kyrkans makt över människorna hade börjat släppa och nya ideologier gjorde sig hörda. Äktenskapet sågs nu som något önskvärd av samhället och även som samhällets grundsten. Borta var åsikten om synd mot Guds ord och hur detta kunde resultera i Guds vrede och hämnd. Familjen ansågs som skydds värd och man skulle slå vakt om den men även hjälpa.

Ett medlingsinstitut infördes där makar som önskade skilja sig kunde genomgå medling med en tredje opartisk person. Efter medlingen kunde domstolen döma till hemskillnad på ett år. Under denna period fick makarna inte ha något sexuellt umgänge med varandra. Under hemskillnadsåret skulle

makarna noga överväga sin situation. När hemskillnadsåret var till ända kunde makarna erhålla äktenskapsskillnad på grund av djup och varaktig söndring.

Vidare var det enligt 1915 års lag även möjligt att erhålla äktenskapsskillnad om makarna hade levt åtskilda i tre år eller efter två år om endast den ena maken hade givit sig av och utan orsak hade undandragit sig samlevnaden med den kvarvarande maken.

Innan 1915 års lag skulle makar som begärde skilsmässa straffas och till och med tvingas till enighet och samlevnad. I och med 1915 års lag skulle parterna inte straffas utan erbjudas hjälp till samförstånd.¹⁵⁹ Domstolen kunde också välja att döma till skilsmässa utan att det hade föregått någon medling och hemskillnad mellan makarna. Denna så kallade snabbskilsmässan användes av domstolen i fall den ena maken hade gjort sig skyldig till horsbrott eller annan straffbar otukt, utsatt den andra maken för grov misshandel, försökt ta den andres liv, den andre maken missbrukade rusgivande medel eller om den ena maken var sinnessjuk sedan tre år tillbaka och det inte fanns hopp om bättring.

Lagreglerna från 1915 års lagstiftning angående äktenskaps ingående och upplösning skulle i stort sett oförändrade återfinnas i 1920 års GB.¹⁶⁰

4.1.5 Efter år 1920

Under den här tidsperioden genomgick det svenska samhället stora förändringar både ur politisk, social och religiös sikt. Andra världskriget påverkade lagstiftningen så tillsvida att de gamla värderingarna utsattes för påfrestningar. Vid krigsslutet tillsattes en kommitté som skulle utreda om de gällande lagarna angående äktenskaps ingående och upplösning borde genomgå en förändring. Kommitténs betänkande publicerades 1964 men det genomfördes inga större förändringar. Betänkandet ledde först 1969 till en lagändring angående äktenskapshindren. I och med 1969 års lagstiftning avskaffades könssjukdomar som ett äktenskapshinder bland annat på grund av nya medicinska rön och framgångar. Därutöver avskaffades lysningsinstitutet som ett obligatoriskt moment vid ingående av äktenskap på grund av att det inte längre fyllde någon funktion i ett samhälle där folkbokföringen var så väl utvecklad. Ett ytterligare argument var att inte längre alla människorna i Sverige tillhörde eller gick i kyrkan.

Även lagstiftningen angående äktenskapets upplösning ändrades i och med 1969 års lag. Man införde att man inte längre utan vidare prövning kunde erhålla snabbskilsmässan vid horsbrott. Nu skulle domstolen istället döma till äktenskapsskillnad eller hemskillnad. Medlingsinstitutet byggdes ut och hemskillnad kunde erhållas genast om båda makarna var överens om att de ej

---

¹⁵⁹ Inger, s. 201-203.

¹⁶⁰ Inger, s. 204.

ville fortsätta samlevnaden. Därmed tog lagstiftarna bort kravet på att makar endast kunde erhålla hemskillnad om det förelåg djup och varaktig söndring. I övrigt ansågs lagstiftningen tillfredsställande på äktenskapsrättens område. Ändringarna som gjordes var inga större förändringar utan de tidigare lagreglerna genomgick en mindre anpassning av lagen till samhällets förändringar. Bland annat kan nämnas nya medicinska upptäckter och förändrade samlevnads vanor. Ett nytt betänkande kom emellertid redan 1972 och det kom att avspegla de förändringar som hade ägt rum i det svenska samhället. En tydlig lagändring var resultatet. Samhället sekulariserades i en allt ökande grad, vilket ledde till att lagstiftarna inte intresserades sig för om medborgarna bodde tillsammans i fullgjorda äktenskap eller om de levde ihop under äktenskapsliknande förhållande. Människorna hade som individ rätt att själv bestämma hur de ville leva. Den nya lagen trädde i kraft den 1 januari 1974. Vad gällde äktenskapets ingående upphävdes alla lagregler angående trolovning. 1974 års lag kom att endast innehålla en lagregel angående släktskapshindret vid äktenskapets ingående. De som var släkt i rätt upp- och nedstigande led eller helsyskon kunde inte ingå äktenskap med varandra. Halvsyskon kunde efter tillstånd från konungen eller av konungen tillförordnad myndighet ingå äktenskap med varandra. Ett ytterligare förbud som togs bort var förbudet mot äktenskap mellan ett syskon och det andras avkomling. Likväl försvann förbudet mot äktenskap i rätt upp- och nedstigande svågerlag.

Medlingsinstitutet avskaffades som ett obligatoriskt moment som skulle föregå en hemskillnad och senare äktenskapsskillnaden. Sekulariseringen av samhället och den förändrade synen på äktenskapet som samhällets grundpelare återspeglas tydligt i lagreglerna. En ytterligare institution som försvann var hemskillnaden. Istället infördes en betänketid på sex månader då det i äktenskapet fanns barn under 16 år eller om endast den ena maken önskade äktenskapsskillnad. Makarna kunde omedelbart erhålla skilsmässa om ingen av två ovanstående situationer förelåg.¹⁶¹

4.2 Lagförarbeten efter 1900 och gällande rätt

4.2.1 Lagberedningens förslag till revision av giftermålsbalken och vissa delar av ärvdabalken IV, 1918

Den rådande huvudregeln vid denna tid angående makes arvsrätt var att en efterlevande make inte hade någon rätt till arv efter sin make. Detta hade sin grund i att det enligt svensk rätt i ett historiskt perspektiv var släktskap som grundade rätten till att taga arv. Den allmänna rättsuppfattningen i landet var enligt lagberedningen att ett barns rätt till laglott inte skulle inskränkas till förmån för den efterlevande maken.¹⁶²

---

¹⁶¹ Inger, s. 275-278.

¹⁶² Lagberedningens förslag till revision av giftermålsbalken och vissa delar av ärvdabalken IV, 1918, s. 459.

Lagberedningen hade till uppgift att utröna om maken hade rätt att sitta i oskiftat bo och därmed ha rätt till viss del av den avlidne makens kvarlåtenskap. Det som talade emot att låta den efterlevande maken sitta i oskiftat bo var enligt beredningen att det fanns en fara för att kvarlåtenskapen efter den först avlidne maken kunde förminska i så stor grad att den först avlidnes bröstarvingar helt kunde bli utan arv efter denne. En ytterligare olägenhet som kunde uppstå var att bröstarvingarna skulle få det svårare att klara sig i livet då de skulle bli tvungna att vänta på sitt arv tills även den efterlevande makens hade avlidit. Till förmån för att låta den efterlevande maken sitta i oskiftat bo enligt lagberedningen var att den efterlevande makens ekonomi annars drabbades hårt då denne skulle komma att dela egendom med bröstarvinge. Det var även en fördel för familjen att egendomen hölls samlad inom familjen. Uppfostran av de barn som inte avslutat sin utbildning skulle också underlättas.¹⁶³

Lagberedningen fann att när den efterlevande maken inte efterlämnade några bröstarvingar eller bröstarvingar till dessa fanns det inget hinder mot att ge den efterlevande maken en starkare ställning och en företrädesrätt till kvarlåtenskapen efter den först avlidne maken. Grunden till denna arvsrätt ligger enligt lagberedningen i den nära gemenskapen som råder mellan makarna i ett äktenskap. Arvsordningen i Sverige var grundad på gamla samhällsstrukturer som gav släkten en stor rätt till kvarlåtenskap efter en avliden släkting. Släktens betydelse höll dock på att avta i styrka och detta borde också i sin tur påverka släktens rätt till arv.¹⁶⁴ Den nära gemenskapen mellan makar kunde också skönjas i det faktum att barnlösa makar ofta skrev inbördes testamente till förmån för varandra. Det tyder enligt lagberedningen på att den föreslagna förändringen inte kom att bli alltför revolutionär för dåtidens samhälle. Lagberedningen uttalade därför att skulle det endast finnas avlägsna släktingar så ärvde den efterlevande maken hela kvarlåtenskapen. Fanns det däremot moder, fader, syskon eller syskonbarn så fick den efterlevande maken dela den avlidne makens kvarlåtenskap med släktingarna.¹⁶⁵

Makes arvsrätt ändrades genom lagen den 11 juni 1920 och efterlevande make tillerkändes arvsrätt. Detta dock endast under förutsättningen att den avlidne inte efterlämnar bröstarvinge. Finns det släktingar i den andra parentelen till den avlidna maken ärver den efterlevande maken hälften. Skulle det däremot inte finnas släktingar i den andra parentelen ärver den efterlevande maken hela kvarlåtenskapen efter den första avlidna maken.¹⁶⁶

---

¹⁶³ Lagberedningens förslag, s. 461-462.

¹⁶⁴ Lagberedningens förslag, s. 462-465.

¹⁶⁵ Lagberedningens förslag, s. 456-466.

¹⁶⁶ Prop. 1928:17, s. 57.

4.2.2 SOU 1925:43

Lagberedningen menade att det helt låg i linje med den då rådande rättsuppfattningen att ge den efterlevande maken egendom som hade utgjort grunden för makarnas ekonomi under förutsättningen att det inte fanns bröstarvingar.¹⁶⁷ Den efterlevande makens arvsrätt hade länge på historiska grunder fått stå tillbaka för släktingars arvsrätt.¹⁶⁸

År 1920 hade arvsrätt för efterlevande make lagreglerats men redan tidigare hade det funnits möjligheter för makarna att ge den efterlevande maken skydd. Möjligheten hade funnits att ge gåvor för dödsfalls skull och att skriva testamente. Lagberedningen ansåg att en efterlevande make inte borde ges rätt att sitta i oskiftat bo om det fanns bröstarvingar då detta skulle innebära en stor inskränkning i bröstarvinges arvsrätt. Bröstarvingar skulle inte behöva stå tillbaka till fördel för den efterlevande maken.¹⁶⁹ Därför ansåg beredningen att den efterlevande maken skulle tillerkännas en arvsrätt till den först avlidne makens kvarlåtenskap. Dock endast under förutsättningen att det inte fanns bröstarvingar. Arvingar i den andra arvsklassen efter den först avlidne maken skulle dock erhålla efterarvsrätt när även den efterlevande maken har avlidit.¹⁷⁰

Genom 1928 års lag om arv ändrades makes rätt till arv efter den först avlidne maken såtillvida att den efterlevande maken gavs rätt att överta hela den avlidne makens kvarlåtenskap om det saknades bröstarvingar. Kvarlåtenskapen efter den först avlidne maken erhöll den efterlevande maken med fri förfoganderätt. Den först avlidne makens släktingar i den andra arvsklassen erhöll efterarvsrätt.¹⁷¹

4.2.3 SOU 1964:35

Enligt familjerättskommittén skulle en efterlevande make inte behöva sänka sin levnadsstandard utom till förmån för bröstarvinge. Den rådande rättsuppfattningen krävde att den efterlevande makens arvsrättsliga ställning skulle stärkas avsevärt. Vidare hade det uppkommit krav på att ge det utomäktenskapliga barnet arvsrätt. I förlängningen skulle det då enligt familjerättskommittén även kräva ett stärkande av den efterlevande makens arvsrättsliga ställning. En orsak till att det skulle kunna bli möjligt att stärka den efterlevande makens ställning var att samhället hade förändrats. Bland annat hade den yngre generationen helt andra ekonomiska möjligheter än tidigare och inte beroende av sina föräldrars kvarlåtenskap. Det ekonomiska skyddet hade också förbättrats för den efterlevande maken sedan pensionsreformen 1959 och efterlevande makes försörjningsbehov hade

---

¹⁶⁷ SOU 1925:43, s. 157.

¹⁶⁸ SOU 1925:43, s. 130.

¹⁶⁹ SOU 1925:43, s. 155.

¹⁷⁰ SOU 1925:43, s. 157-158.

¹⁷¹ SOU 1964:35, s. 354.

stärkts. Familjerättskommittén konstaterade att den efterlevande maken skulle ges rätt till nyttjanderätt till den först avlidne makens förmögenhet.¹⁷²

4.2.4 Proposition 1969:124

Den efterlevande maken erhöll kvarlåtenskap beroende på om det fanns bröstarvingar efter den först avlidne maken eller ej. En svår fråga som var i behov av att utredas var om den efterlevande maken eller bröstarvinge skulle ges företräde till den först avlidne makens kvarlåtenskap. Utvecklingen som samhället hade genomgått vad gäller det ekonomiska skyddet för den efterlevande maken hade förbättrats. I och med pensionsreformen hade den efterlevande makens försörjning säkrats och var inte längre lika beroende av arvsreglerna. Den efterlevande makens arvsrätt regleras dock av arvsreglerna som därmed har betydelse för om den efterlevande maken har möjlighet att behålla det gemensamma hemmet eller inte.¹⁷³

Familjerättskommitténs förslag (SOU 1964:35) hade under remissbehandlingen fått utstå stark kritik på grund av att inte endast den efterlevande makens arvsrätt utan även den kompletta familjerättsliga lagstiftningen var i behov av en översyn. Innan den genomgripande översynen på familjerättens område inte var genomförd kunde man enligt departementschefen inte heller diskutera den efterlevande makens arvsrättsliga ställning.¹⁷⁴

4.2.5 SOU 1981:85

I den svenska rättshistorian hade det sedan gammalt inte funnits någon arvsrätt för make. Istället hade släktens arvsrätt gått före på grund av att det var viktigt att behålla egendom särskilt fast egendom inom familjen. Släkten utgjorde under äldre tider den sociala och ekonomiska tryggheten för den enskilde individen. Tryggheten som familjen, arvet och den fasta egendomen hade stått för hade dock med tiden ersatts med den sociala trygghet som samhället erbjöd istället. Arvet var inte längre livsavgörande för arvingen men enligt familjelagssakkunniga hade arvsrätten efter den först avlidne maken generellt större ekonomiska betydelse för en efterlevande make då denna vid den först avlidne maken ofta var gammal. Ett arv från den först avlidne maken hade däremot en ringare betydelse för bröstarvinge då denna i allmänhet var vuxen och kunde försörja sig själva när arvet faller vid en förälders död. Det konstaterades att för en vuxen bröstarvinge utgjorde arvet efter den först avlidne maken ett tillskott till dennes ekonomi. För den efterlevande maken handlade det ofta om att kunna ha möjlighet att sitta i orubbat bo och bibehålla sin livssituation.¹⁷⁵

---

¹⁷² SOU 1964:35, s. 363-366.

¹⁷³ Prop. 1969:124, s. 75-77.

¹⁷⁴ Prop. 1969:124, s. 74-75.

¹⁷⁵ SOU 1981:85, s. 193-195.

Frågan som familjelagssakkunniga hade att ta ställning till var vem av efterlevande make eller bröstarvinge hade starkast rätt till den först avlidne makens kvarlåtenskap. Arvets roll för försörjningen hade försvagats för både bröstarvinges och efterlevande make. Den efterlevande maken hade erhållit viss ekonomisk trygghet genom pensionsreformen och genom det faktum att allt fler kvinnor var självförsörjande genom eget förvärvsarbete. Vidare var det vanligt att bröstarvinge avstod sin arvsrätt efter den först avlidne maken till förmån för den efterlevande maken. I många fall hade också makarna redan under sin livstid upprättat testamente till förmån för varandra och därmed uppkom ett skydd för den efterlevande maken. Bröstarvinge var ofta vuxen när förälder avlider och inte beroende av arvet till sin försörjning. Skulle bröstarvinge inte ha nått vuxen ålder vid förälders död fanns livförsäkringar och barnpensioner som tryggade barnets ekonomiska försörjning.¹⁷⁶

De två intressen som skulle förenas var å ena sidan den först avlidne makens släktingar som ville behålla egendom inom sin släkthalva och den efterlevande makens intresse att behålla hela kvarlåtenskapen efter den först avlidne maken för sig själv. Ofta hade den avlidne stått både den efterlevande maken och bröstarvingarna nära. Familjelagssakkunniga skulle därmed se över om den efterlevande maken kunde ges rätt att ärva före bröstarvinge. Sedan länge tillbaka hade det funnits en önskan att ge det utomäktenskapliga barnet samma rätt till arv som barnet fött inom äktenskapet. Denna reform hängde dock nära samman med kravet att ge den efterlevande maken en ovillkorlig arvsrätt efter den först avlidne maken. Enligt de sakkunniga var det inte möjligt att ge det utomäktenskapliga barnet lika arvsrätt utan att samtidigt också stärka den efterlevande makens arvsrätt.¹⁷⁷

Fanns det dock särkullbarn till den först avlidne maken skulle det inte krävas att denna bröstarvinge skulle avstå sin arvslott i den först avlidne makens kvarlåtenskap (det vill säga barnets förälder) till förmån för den efterlevande maken (barnets styvförälder). Särkullbarnet ska inte behöva vänta på sitt arv tills även den efterlevande maken avled och därmed leva i ovisshet vad gäller dennes arvsrätt efter den först avlidne maken under tiden. Även när det gäller en gemensam bröstarvinges arvsrätt efter den först avlidne maken kunde det anföras betänkligheter mot att ge den efterlevande maken rätt att behålla den gemensamma bröstarvingens arvslott med fri förfoganderätt tills även denne avlider. Ovanstående lagändring skulle strida mot den invanda arvsordningen. Däremot skulle en ändring mycket väl spegla den ändring som samhället hade genomgått enligt familjelagssakkunniga.¹⁷⁸

Familjelagssakkunniga ansåg därför att i fall den först avlidne maken hade varit gift så skulle den efterlevande maken ha rätt att sitta i orubbat bo med

---

¹⁷⁶ SOU 1981:85, s. 193-194.

¹⁷⁷ SOU 1981:85, s. 190-193.

¹⁷⁸ SOU 1981:85:1, s. 194-195.

fri förfoganderätt. Bröstarvingar till den först avlidne maken skulle erhålla efterarvsrätt. Dock kunde en bröstarvinge om denne begärde det få ut sin laglott redan i samband med den först avlidne makens död.¹⁷⁹

4.2.6 Proposition 1986/87:1

Efterlevande make hade ingen arvsrätt efter den först avlidne maken då denne efterlämnade bröstarvingar enligt då gällande lagregler. Därmed hade den efterlevande maken endast arvsrätt efter den först avlidne maken om det inte fanns bröstarvingar. Det fanns flera anledningar till att den efterlevande maken skulle erhålla en starkare arvsrättslig ställning i jämförelse med bröstarvinge.¹⁸⁰

Av historiska skäl har en bröstarvinge alltid haft en stark arvsrättslig ställning. Enligt departementschefen fanns det ett antal anledningar till varför en efterlevande make skulle erhålla en starkare arvsrättslig ställning. För att detta skulle kunna genomföras skulle bröstarvinge få stå tillbaka i arvsrättsligt hänseende.¹⁸¹

Den vid denna tid rådande huvudregeln vad beträffar efterlevande makes arvsrätt var att efterlevande make helt saknade arvsrätt om den först avlidne maken efterlämnade bröstarvingar. Att bröstarvingar hade en så ytterst stark arvsrätt förklarades med historiska argument.

I äldre tider var det viktigt att fast egendom bevarades inom den egna släkten. Arvsrätten för en bröstarvinge fyllde en social funktion i och med att arvlåtaren ville säkra sina avkomlingars ekonomiska framtid. Under 1900-talet genomfördes dock ett antal sociala reformer som medförde att arvets betydelse för en bröstarvinge betydligt minskade. Bröstarvingen var vid den första makens död ofta vuxna och kunde försörja sig själva. Var barnet minderårigt fanns det barnpensioner och ofta livförsäkringar som tryggade barnets försörjning. Nu hade däremot ett antal negativa arvsrättsliga effekter börjat uppträda för den efterlevande maken.

Arvet spelade en mindre roll för bröstarvingens försörjning. Däremot var arvet efter den först avlidne maken av stor vikt för den efterlevande maken och dess försörjning. En viktig aspekt var enligt departementschefen också att den efterlevande maken skulle få möjlighet att sitta i orubbat bo om make skulle tillerkännas arvsrätt oavsett om det fanns bröstarvingar eller ej.¹⁸²

Gemensamma bröstarvingar avstod regelbundet dessutom från sitt arv till förmån för den efterlevande maken, då det kändes naturligt för bröstarvingen att avvakta med arvsfördelningen till efter båda föräldrarnas bortgång.

---

¹⁷⁹ SOU 1981:85:1, s. 197.

¹⁸⁰ Prop. 1986/87:1, s. 83.

¹⁸¹ Prop. 1986/87:1, s. 82-83.

¹⁸² Prop. 1986/87:1, s. 82.

Departementschefen ville således ge den efterlevande maken större rätt i arvsrättsligt hänseende på bröstarvingens bekostnad och ge den efterlevande maken arvsrätt till egendom som tillhörde den först avlidne maken under dennes resterande livstid.¹⁸³

På grund av att en bröstarvinge till endast den avlidne maken inte hade lika starka känslomässiga band till den efterlevande maken som en gemensam bröstarvinge föreslog departementschefen att ett särkullbarn inte skulle behöva vänta med att få sitt arv efter den först avlidna maken tills även den efterlevande maken avlider. Risken var betydande att det inte fanns något kvar att arva för särkullbarnet efter den först avlidne maken när slutligen den efterlevande maken går bort. Därmed skulle arvinge som endast var bröstarvinge till den först avlidne maken erhålla en rätt att genast utfå sin arvslott.¹⁸⁴

4.3 Gällande rätt

Den gällande huvudregeln som reglerar efterlevande makes arvsrätt återfinns i ÄB 3:1. Efterlevande make har bäst rätt till kvarlåtenskapen efter den först avlidne maken. Enligt ÄB 3:2 får makarnas gemensamma bröstarvingar och den först avlidne makens arvingar i andra arvsklassen då det inte finns bröstarvingar vänta med att få ut sitt arv till även den efterlevande maken avlider. Därmed erhåller dessa arvingar en rätt till efterarv. Den del av kvarlåtenskapen som den efterlevande maken övertar från den först avlidne maken erhålls med fri förfoganderätt. Det innebär att den efterlevande maken kan förbruka och avyttra den först avlidne makens kvarlåtenskap. Däremot är det inte möjligt för den efterlevande maken att testamentariskt förordna över den först avlidne makens andel i boet.¹⁸⁵

Skulle det inte finnas några arvingar i första eller andra arvsklassen och inte heller bröstarvingar till den först avlidne maken så erhåller den efterlevande maken kvarlåtenskapen med fullgäande rätt. Finns det efterarvingar ärver efterlevande make med fri förfoganderätt annars med full äganderätt. Då den först avlidne maken lämnar efter sig bröstarvingar som inte också är bröstarvinge till den efterlevande maken har särkullbarnet rätt att få ut sitt arv när den första maken (det vill säga föräldern) avlider. Ett särkullbarn är ett barn som är fött i ett tidigare förhållande och endast bröstarvinge till den ena maken. Det kan dock finnas orsaker till att ett särkullbarn vill bli behandlad på samma sätt som makarnas gemensamma barn. Detta är möjligt om särkullbarnet gör ett arvsavstående (från sin förälders arv) till förmån för den efterlevande maken (som då inte av särkullbarnets förälder) i samband med den första makens död. Istället erhåller särkullbarnet en rätt till efterarv vid den efterlevande makens död enligt ÄB 3:9.¹⁸⁶

---

¹⁸³ Prop. 1986/87:1, s. 82.

¹⁸⁴ Prop. 1986/87:1, s. 83-84.

¹⁸⁵ Saldeen, s. 52.

¹⁸⁶ Brattström/Singer, s. 75-78.

Denna situation, detta sker ofta när relationen mellan särkullbarnet och styvföräldern varit bra. Många gånger kan särkullbarnet ha växt upp med styvföräldern. Styvföräldrarnas relation är lika nära till särkullbarnet som till de egna bröstarvingarna.¹⁸⁷

Skyddet för den efterlevande maken har genom tiden utformats på olika sätt. De nuvarande (gällande) lagreglerna är utformade på så sätt att de ger den efterlevande maken ett grundskydd vid första makens bortgång. Å andra sidan tar lagstiftaren även hänsyn till att den först avlidne makens arvingar rätt till arv inte utplånas. Den efterlevande maken skyddas av följande rättsregler.

Basbeloppsregeln

Lagregeln infördes 1928 och skulle bidra till att den efterlevande maken hade möjlighet att sitta i orubbat bo och inte behöva splittra det gemensamma hemmet vid den första makens död.¹⁸⁸

Enligt ÄB 3:1 2st har en efterlevande make alltid rätt att få ut fyra gånger basbeloppet oavsett om det finns särkullbarn som väntar på arv eller testamente. Dessa får ge vika.¹⁸⁹

Rätt att behålla sin del av giftorättsgodset

Huvudregeln vid en bodelning är att likadelning ska ske. Med hjälp av jämkningsregeln i ÄktB 12:2 kan principen om likadelning frångås. Istället erhåller make en rätt att behålla sin del av giftorättsgodset. Lagregeln användes om den efterlevande maken har större egendom än den först avlidne maken och lagregeln används relativt ofta. Efterlevande make kan härmed behålla sin del av giftorättsgodset utan att behöva avstå egendom till den avlidne makens särkullbarn.¹⁹⁰

Äktenskapsförord

Makarna har möjlighet att under pågående äktenskap ingå familjerättsliga avtal med varandra enligt ÄktB 7:3. Med hjälp av äktenskapsförordet kan makarna göra all eller viss egendom enskild. Den egendom som har gjorts till enskild egendom har vardera maken rätt att ensam förfoga över. Vid en framtida bodelning kommer den enskilda egendomen att hållas utanför medan giftorättsgodset kommer att ingå och bli föremål för en likadelning mellan makarna. Den enskilda egendomen hålls utanför bodelningen.¹⁹¹

---

¹⁸⁷ Prop 1986/87:1, s. 82-86.

¹⁸⁸ SOU 1998: 110, s. 129.

¹⁸⁹ Brattström/Singer, s. 79.

¹⁹⁰ Prop. 1986/87:1, s. 88.

¹⁹¹ Prop. 1986/87:1, s. 66-68.

Gåvor mellan makar

Enligt ÄktB 8:1 måste gåvor mellan makar fullbordas (genom tradition, alltså en besittningsövergång) eller registreras i äktenskapsregistret enligt ÄktB 16 kap. Genom registrering av gåvan i äktenskapsregistret får gåvan giltighet gentemot borgenärer.¹⁹²

Bodelning under äktenskap

Genom en bodelning under äktenskapet kan makarna göra klart vem som äger vad i äktenskapet enligt ÄktB 9:1 2st. Lagrummet används ofta för att få till stånd en ekonomisk utjämning mellan makarna.¹⁹³

Testamente

Makarna har möjlighet att upprätta ett inbördes testamente. Ofta är det makarnas önskan att ärva varandra som regleras, men de har även möjlighet att reglera efterarvsrätten. Upprättar makarna ett inbördes testamente begränsas de endast av att bröstarvingarna har rätt att utfå sin laglott.¹⁹⁴

---

¹⁹² Prop. 1986/87:1, s. 70-73.

¹⁹³ Prop. 1986/87:1, s. 52-54.

¹⁹⁴ Agell, Anders, Äktenskap samboende partnerskap, s. 75-77.

5 Analys

De stigande antalen skilsmässor och separationer medför att antal styvfamiljer ökar. Den traditionella kärnfamiljen omvandlas och de nya familjebildningsmönstren leder till att det kommer att krävas en större flexibilitet på arvsrättens område. Ofta korresponderar den juridiska utvecklingen med samhällsutvecklingen. Frågan som jag då ställer mig är om det är rättsreglerna som återspeglar samhället eller samhället som återspeglar rättsreglerna?

Juridiken är som en spelplan där olika juridiska intressen står i de olika hörnen. Dessa intressen ägnar sig åt en ständig dragkamp om i vilken riktning lagstiftningen skall gå. Dragkampen utövas av samhällets värderingar vid en given tidsperiod. Därmed är juridiken inte konstant utan utsätts ständigt för nya impulser och är i rörelse över tiden. Vem som ansetts mest skyddsvärd angående särkullbarn och efterlevande make har varierat kraftigt under de gångna århundradena.

I samhället förekommer det en ständig omfördelning av värden och förändring är ständigt återkommande. Detta ger ett samspel mellan å ena sidan en konservativ sida och å andra sidan en föränderlig och dynamisk sida av lagregler. Lagreglerna är inte stabila och växlar i och med olika samhällsformer som har existerat under olika historiska perioder.

Normer av olika slag bestämmer rätten. Rättssystemet och dess normer har uppstått vid olika tidpunkter på olika sätt. Rättsregler växer fram i olika livsområden och genom olika relationer mellan människor. Det är inte självklart för lagstiftaren att veta vilka lagregler som kommer att upptas i lagboken slutligen. De juridiska lagreglerna och principerna kommer ofta i konflikt med varandra och det finns inte heller någon självklar hierarkisk ordning hur dessa konflikter skall lösas.

Arvsrätten uppfattas ofta som en tidlös, neutral och av naturen given ordning som är självreglerande. Detta medför att arvsrätten ofta inte anses vara i behov av reformer. Detta kan anses märkligt i och med att ärvdabalkens lagregler rörande arv lades mycket tidigt i ett samhälle som såg helt annorlunda ut än dagens samhälle gör. Synen på familjen och familjebildningen har ändrats på många ställen trots det används samma lagregler som då för att fördela en kvarlåtenskap. Detta kan ge upphov till problem när ändrade familjemönster och samhällsförhållanden etablerar sig. Synvinkeln på lagens funktion och syfte måste därmed också ändras.

Ett rättsområde som berör oss alla för eller senare är arvsrätten. Då samhället är utsatt för en ständig förändring är det viktigt att lagstiftaren är uppmärksam och kan reagera på förändringarna. Samhället vi lever i idag präglas inte längre av jordbruk och släktens starka inflytande som det gjorde

under 1300- talet. Familjen utgjorde en individs status och därmed dess anseende. Familjen var livsviktig för att en ensam individ kunde överleva. Individens sociala relationer bestämdes av den status och position personen hade i familjen och samhället. Det var i jordbrukssamhället svårt att lösgöra sig från familjen och frigöra sig och etablera egna nya relationer i motsats till nutiden. Dagens samhälle präglas av att de flesta kan försörja sig själva i vuxen ålder och de är inte beroende av familjen för sin överlevnad. Nu värnar man om den allra närmsta familjen. Antalet ombildade familjer med mina, dina, våra barn har ökat i och med den stigande skilsmässofrekvensen. Då kan det i många fall vara så att man värnar om de personer som för tillfället står en närmst och den familj som man har för tillfället. Detta kan medföra att särkullbarn missgynnas ur ett arvsrättsligt hänseende i de ombildade familjerna av föräldern. Fokuseringen från förälderns sida kan helt komma att läggas på den ”nya” familjen och därmed kommer särkullbarnet under omständigheter inte att ges samma förutsättningar för arv som de andra bröstarvingarna i familjen. Föräldern kan undanhålla särkullbarnet egendom genom arvsplanering med den nya maken. Många gånger är det själva omfattningen hur ofta ett särkullbarn träffar sin förälder som är avgörande för om det kommer att missgynnas arvsrättsligt. Detta tyder på att det är av stor vikt att det finns lagregler till skydd för särkullbarnets arvsrätt.

En annan intressant arvsrättslig fråga som uppkommer i samband med ovanstående resonemang är hur skyddet för den efterlevande maken skall utformas. Ska den efterlevande maken tvingas att lämna sin bostad för att lösa ut den först avlidne makens särkullbarn? Lagstiftaren försöker reglera denna del av arvsrätten genom att stifta lagregler som både skyddar särkullbarnet och den efterlevande maken. Frågan som uppkommer är vem som är mest utsatt och därmed i behov av skydd från lagstiftarens sida.

I de flesta kulturer är det familjen som är basen i samhällsorganisationen. Vad som anses vara en familj, vilka som tillhör den och därmed vara förenade genom familjeband varierar kraftigt när man ser på begreppet familj ur ett historiskt perspektiv. Den avgränsning som begreppet familj ges kan medföra att personer särbehandlas. Familjen som grupp har varierat i storlek under de gångna århundradena. Familjekonstruktionen har sin utgångspunkt i en kombination av blodsband och en relation (till exempel äktenskap). Synen på vem som ingår i en familj har ur ett historiskt perspektiv varit mycket varierande och föremål för stora förändringar.

Inflytandet och bestämmanderätten från samhällets sida över familjen har under den äldsta tiden varit relativt svag. Det var ett jordbrukssamhälle och förmyndarrätten låg på släkten och ätten. Enligt de äldre landskapslagarna från 1200- talet tillkom fadern en långtgående myndighet över sina familjemedlemmar. Han förde familjens talan och ombesörjde deras behov. Samhället blandade sig inte i familjen. Däremot var den som stod utanför en familj föremål för en stark kontroll från samhällets sida. Samhällets kontroll utövades både av staten och kyrkan. Den katolska trons inflytande gjorde sig också påmind i familjerättens lagregler. Kyrkan ställde upp krav på en kyrklig

välsignelse för att ett av kyrkan godkänt legalt familjeband skulle uppstå. Grupper som stod utanför den av kyrkan godkända familjekonstellationen, det vill säga ogifta mödrar och deras (oäkta) barn. Ingripanden gjordes ofta inte för att kontrollera hur barnet hade det utan för att kontrollera dessa grupper som på den tiden sågs som ett störande element.

I det förindustriella samhället var det familjen som utgjorde den grundläggande enheten. Familjens principer reglerades av äktenskapslagstiftningen. Äktenskapet (som utgjorde grunden för familjen) var enligt den romersk-katolska läran en livslång gemenskap som endast kunde upplösas av den ena makens död. Hörde man inte till den familjekonstellation som godkändes av kyrkan var man utstött av samhället. Särkullbarnet tillhörde denna utstötta grupp på grund av att de inte tillhörde familjen. Detta förde med sig att de också erhöll en ofördelaktig arvsrättslig ställning. Enligt Kristoffers landskapslag från 1442 stadgades att det var moderns uppgift att ta hand om det utomäktenskapliga barnet till dess barnet fyllt tre år. Från tre år till dess barnet fyllt sju år inträdde sedan faderns försörjningsskyldighet. Därefter ansvarade föräldrarna gemensamt för det utomäktenskapliga barnet. Många gånger var fadern okänd och då var det modern ensam som blev ansvarig för barnet.

Det utomäktenskapliga barnets ställning försämrades under 1600- och 1700-talet ytterligare. Barn födda utomäktenskapet hade rätt att av fadern och modern erhålla nödvändig föda och uppfostran. Detta gällde dock endast till dess att barnet kunde sörja för sig själv. Barnet hade varken arvsrätt efter fadern eller modern. Familjen var fram till slutet av 1800-talet ätten och inte de små familjekonstruktioner som vi känner till idag. Till ätten hörde alla personer som kunde leda sitt ursprung till samma stam. I själva familjebegreppet ingick en vid krets av människor och familjen fungerade som ett slags socialt nätverk. Under 1800-talets senare hälft började begreppet familj få en trängre krets. En familj bestod av pappa, mamma och deras äkta barn. Det var ett krav att barnen var födda inom äktenskapet och föräldrarna gifta för att en av kyrkan godkänd familj skulle uppstå. För att ett barn skulle tillerkännas arvsrätt var det tvunget att de ovanstående två kraven som kyrkan hade ställt upp var uppfyllda, annars hade barnet inte rätt till arv. Därmed blev barn födda utom äktenskapet en särskild utsatt grupp.

Den reformerta kyrkan som övertog världsåskådningen efter den katolska var inte lika sträng och rigid. Hor och egenvilligt övergivande infördes och accepterades som skilsmässogrunder. Den grundläggande inställningen avseende särkullbarnets arvsrätt var dock fortfarande avhängig om man tillhörde den accepterade kärnfamiljen. Då särkullbarnet inte tillhörde faderns familj kunde särkullbarnet inte heller erhålla arvsrätt efter honom. Institutet ”okänd moder” infördes år 1778 och därmed erhöll en kvinna rätt att föda ett barn utan att registreras.

Familjen upplöstes som försörjningsenhet i och med industrialismens intågande. Den starka sociala enheten som familjen hade utgjort försvagades

avsevärt. Allt mer betonades individens självständighet och kyrkans kontroll på det dagliga livet minskade. Industrialismen medförde också att allt fler människor flyttade in till städerna och började förvärvsarbete. De fastställda och sedan länge bestående normerna respekterades inte längre av människorna i sina dagliga liv. Därmed blir också den arvsrättsliga situationen för särkullbarnet enklare och det negativa sociala trycket avtog. Nya tankesätt började även göra sig gällande i lagstiftningen. Familjen som grund för stabilitet i samhället var fortfarande aktuellt men nu var det inte längre själva äktenskapet mellan makarna som var grunden för en familj. Det utomäktenskapliga barnet erhöll arvsrätt, dock begränsad, efter modern år 1867. Efter moderns släktingar stadgades arvsrätt år 1905. Full arvsrätt efter både modern och fadern infördes först år 1970.

När rättsutvecklingen på ett rättsområde har gått så långt åt ena hållet som det går vänder utvecklingen åter tillbaka åt andra hållet för att sedan igen svänga tillbaka. Tydligt kan detta ses i särkullbarnets arvsrättsliga historia. Från den tidiga vikingatiden då ett särkullbarn hade en relativ bra position arvsrättsligt. Under den romersk-katolska kyrkans maktperiod behandlades särkullbarnet med avsky och skulle bestraffas för sina föräldrars synder. Därefter följde reformationens tid och särkullbarnets situation både arvsrättsligt och i samhället blev åter bättre.

Enligt gällande rätt intar särkullbarnet ur en arvsrättslig synvinkel en särställning. Efter 1987 års reform av ärvdabalken behöll särkullbarnet rätten att omedelbart få ut sitt arv vid den avlidne förälderns död. Detta på grund av att det inte fanns en obetydlig risk att den efterlevande maken (som inte är förälder till särkullbarnet) kunde förbruka den del av arvet som egentligen särkullbarnet hade rätt till efter den först avlidne maken (särkullbarnets förälder). Ett av argument för att särkullbarnet fick behålla sin omedelbara arvsrätt i reformen var att ett särkullbarn i många fall inte hade samma förhållande till den efterlevande maken som makarnas gemensamma bröstavingar. En ytterligare orsak till att särkullbarnet fick behålla sin omedelbara arvsrätt var att de nyligen hade erhållit arvsrätt efter fadern. Skulle den efterlevande maken också tillerkännas särkullbarnets arvslott fanns det en risk att den eftersträvade jämställdheten mellan alla barn skulle urholkas.

Att särkullbarnet har en omedelbar arvsrätt kan också ge upphov till problem och mindre önskade effekter. Det är inte ovanligt att en familj nuförtiden består av föräldrar, gemensamma barn och särkullbarn. Familjer som är ombildade är inget ovanligt och ökar i takt med att skilsmässorna tilltar. Barn som lever i ombildade familjer ser sig själva som medlemmar i familjen. Detta oavsett de genetiska släktförhållandena. I dessa familjer med barn från flera föräldrar kan särkullbarnets omedelbara arvsrätt ge upphov till att det görs skillnader mellan de olika barnen i syskonskaran. Ett ytterligare problem med den omedelbara rätten till arv som särkullbarnet har är att ett särkullbarn som regel är äldre än makarnas gemensamma bröstavingar. Detta kan leda till att de yngre barnens behov av försörjning kan bli lidande på grund av att det

äldre särkullbarnet har rätt att omedelbart få ut sitt arv efter den först avlidne maken. Detta strider mot den lika behandling som lagstiftaren strävade efter för alla bröstarvingar.

Familjer består som sagt ofta av mina, dina och våra barn, det vill säga makarnas gemensamma bröstarvingar och bröstarvingar till endast en av makarna (särkullbarnet). Dessa familjekonstellationer leder till att en efterlevande make kan behöva ett skydd mot att makarnas gemensamma hem splittras vid den först makens död på grund av särkullbarnets omedelbara arvsrätt. Detta uppnår lagstiftaren delvis genom giftorätten som ger den efterlevande maken rätt till hälften av makarnas gemensamma hem. Därutöver har den efterlevande maken rätt till de gemensamma bröstarvingarnas arvslott med fri förfoganderätt. Skulle den först avlidne maken däremot också efterlämna en "egen" bröstarvinge, det vill säga särkullbarnet, så har detta barnet rätt att genast utfå sin arvslott. Detta innebär att den efterlevande maken ofta måste låta det gemensamma hemmet splittras så att särkullbarnet efter den först avlidne maken kan lösas ut ur boet.

Den efterlevande maken har dock enligt basbeloppsregeln rätt att behålla fyra basbelopp ur det gemensamma hemmet. Detta belopp räcker dock inte på långa vägar för att säkra en fastighet vid den första makens död. För den efterlevande maken är det av stor ekonomisk betydelse att erhålla arv efter den först avlidne maken. Vid en först avlidne makens död är den efterlevande maken ofta pensionär och kvinna. Detta tyder på att den efterlevande maken ofta är gammal och har en låg pension. Allt detta sammantaget tyder på att den efterlevande maken kan få det svårt att försörja sig om ett särkullbarn till den först avlidne maken omedelbart erhåller sitt arv.

Särkullbarnet har dock enligt ÄB 3:9 möjlighet att till förmån för den efterlevande maken göra ett arvsavstående vad gäller den omedelbara arvsrätten. Särkullbarnet blir då berättigat till efterarv precis som de eventuella gemensamma bröstarvingarna som makarna har tillsammans. Detta är en risk för särkullbarnet då det kanske inte finns något kvar att ärva av den kvarlåtenskap efter den först avlidne maken när den efterlevande maken också har gått bort.

En lösning för att skapa balans och rättvisa mellan bröstarvingar skulle vara att ge alla bröstarvingar rätt att få ut sin laglott direkt vid den första makens död. Bröstarvingarna skulle då erhålla lika stor del av arvet efter sin förälder. Dock kan en sådan lagändring starkt missgynna den efterlevande maken då denne skulle behöva avyttra den gemensamma bostaden för att alla bröstarvingar (gemensamma och särkullbarn) omedelbart skulle kunna få ut sin laglott.

Makarna har även möjlighet att på egenhand skydda den efterlevande maken. Detta kan makarna göra genom att skriva ett inbördes testamente till förmån för den efterlevande maken. Rättsverkningarna som då inträder är att alla

bröstarvingars och då även särkullbarnets arvsrätt reduceras till hälften (laglotten). Makarna kan även överföra egendom mellan sig och därmed minimera särkullbarns arvslott.

Det pågår en ständig balansgång mellan skyddet för särkullbarnet och skydd för den efterlevande maken. En eventuell lösning på problemen som uppkommer i och med särkullbarnets omedelbara arvsrätt är att ge den efterlevande maken rätt att även ärva särkullbarnets arvslott. Då skulle särkullbarnet precis som de eventuella gemensamma bröstarvingarna vänta med att få ut sitt efterarv tills även den efterlevande maken avlider. I så fall skulle särkullbarnet bli tvingat till att vänta många år på sitt arv efter sin förälder. Å andra sidan är det så att när den första maken avlider har särkullbarnet i de flesta fall uppnått vuxen ålder och är inte längre beroende av en förälders kvarlåtenskap för sin försörjning. Den efterlevande maken är ofta äldre och pensionär när den första maken avlider och därmed beroende av dennes kvarlåtenskap för att trygga sin försörjning. Skulle den efterlevande makens arvsrätt utökas till att även gälla särkullbarns arvslott borde det införas en möjlighet för särkullbarnet att skydda sina framtida arvslotter. Under omständigheter skulle en sådan lagändring kräva en redovisningsskyldighet för den efterlevande maken. Detta kan bli komplicerat men nödvändigt för särkullbarnets rätt till efterarv.

Under 1900- talet har framför allt bröstarvingars rätt till dominerat rättsutvecklingen på arvsrättens område. Bröstarvingar har likställts ur arvsrättsligt hänseende, men rättsreglerna ser inte lika ut för alla bröstarvingar. I nuläget verkar dock lagstiftaren ha svängt över till att tillförsäkra den efterlevande maken ett allt starkare arvsrättsligt skydd.

Källförteckning

Doktrin

- Agell, Anders *Äktenskap samboende partnerskap,*
Iustus förlag, tredje upplagan,
Uppsala, 2006.
- Hafström, Gerhard *Den svenska familjerätts historia,*
Juridiska föreningen i Lund, nionde upplagan,
1978.
- Häthén, Christian
Nilsén, Per *Svensk historisk lagbok- rättshistoriska
källtexter,* Studentlitteratur, Lund, 2004.
- Brattström, Margareta
Singer, Anna *Rätt arv - fördelning av kvarlåtenskap,*
Iustus förlag, Uppsala, 2006.
- Inger, Göran *Svensk rättshistoria,* Liber förlag, tredje
upplagan, Lund, 1986.
- Åke Saldeen *Arvsrätt - En lärobok om arv, bodelning och
arvskifte,* Iustus förlag, tredje upplagan,
Uppsala, 2006.

Artiklar

- Christensen, Anna *Skydd för etablerad position- ett normativt
grundmönster,* Tidsskrift for Rettsvitenskap,
4/1996, s. 519-574.
- Moberg, Åsa *Barns girighet krossar änkan,* Svenska
Dagbladet, 2003-02-14, s. 5.

Offentligt tryck

Propositioner

- Prop. 1905:19 Kungl. Maj:ts nådiga proposition till Riksdagen
med

moder	förslag till lag om oäkta barns arfsrätt efter och modernefränder.
Prop. 1928:17	Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen med förslag om arv.
Prop. 1958A:144	Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen med Förslag till ärvdabalken.
Prop. 1969:124	Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen med förslag till lag om ändring i ärvdabalken.
Prop. 1986/87:1	om äktenskapsbalk.

Statens offentliga utredningar

SOU 1925:43	Lagberedningens förslag till revision av ärvdabalken II, förslag till lag om arv.
SOU 1954:6	Ärvdabalken, förslag av ärvdabalkssakkunniga.
SOU 1964:35	Äktenskapsrätt, förslag av familjerättskommittén II.
SOU 1981:85	Äktenskapsbalk, förslag av familjelagssakkunniga.

Förslag till lag om barn utom äktenskap. Lagberedningens förslag till revision av giftermålsbalken och vissa delar av ärvdabalken III, 1915.

Förslag till giftermålsbalk. Lagberedningens förslag till revision av giftermålsbalken och vissa delar av ärvdabalken IV, 1918.

Internetkällor

Barnombudsmannen rapporterar BR 2004:06 *Upp till 18-fakta om barn och ungdom*, Nordström, Å med flera, SCB-tryck, Örebro 2004.

<http://www.bo.se/files/publikationer,%20pdf/Upp%20till%2018%202004.pdf>

(2007-08-11 kl. 09.43)

Barn och deras familjer 2003, Demografiska rapporter 2004:3, Statistiska Centralbyrån, 2004.

http://www.scb.se/statistik/_publikationer/LE0102_2003A01_BR_BE51ST0403.pdf (2007-08-12 kl. 15:06)

